Румен Вълчев

КНИГА НА РОДИТЕЛЯ

За образованието и възпитанието на детето

Център "Отворено образование"
София 2004

За образованието и неговите цели

Защо е важно детето ни да учи и да получи добро образование?

Най-простият отговор е: за да живее добре, да избере професия, да има с какво и да знае как да се изгради като личност, да бъде уважаван от другите гражданин и да може по-лесно да търси късмета си по света.

Образованието помага на човек да мисли по-добре, да се грижи за себе си, за своето здраве и благополучие, да взима решения, да бъде независим, сам да определя какво е добро за него, да прави своите житейски избори.

В **стратегията за развитие на средното образование в България** е записано, че основни негови цели са:

- да формира българския гражданин като свободна, морална и инициативна личност, с широка обща култура, уважаващ законите, правата на другите, техния език, религия, култура, познаващ и зачитащ националните и общочовешките ценности;
- да развива интелектуалните възможности и комуникативните способности на личността, нейната индивидуалност и самостоятелност;
- да изгражда физически и морално здрави личности, готови да поемат граждански отговорности;
- да формира национално самосъзнание, да възпитава в родолюбие и в съпричастност към глобалните проблеми на човечеството;
- да формира потребности, интереси и нагласи за учене и за обучение и самоусъвършенстване през целия живот;
- да осигури необходимото равнище на общообразователна и професионална подготовка на личността, позволяващо й непрекъснато да се образова и самообразова.

Няколко са **основните цели на съвременното образование:**

Да се научим да познаваме и да разбираме света около нас; да притежаваме достатъчно широка обща култура, както и възможност за задълбочена работа върху малък брой теми. Това означава също да се изучим така, че да се възползваме през целия си живот от възможностите, които образованието ни дава.

Да се научим да се справяме с и във всякакви ситуации в живота;

Да се научим да живеем добре и заедно с другите хора – и в семейството, и в квартала, и в обществото, като се опитваме да ги разберем и като зачитаме тяхната

независимост; да се научим да работим с другите хора и да се справяме задено с тях в конфликтни ситуации – в дух на взаимно зачитане, разбирателство и мир.

Да се научим да бъдем верни на себе си, да се грижим за себе си, да мислим за своето бъдеще, да правим най-доброто за развитието на собствената си личност и да можем да действаме с по-голяма самостоятелност, по-трезво и по-отговорно.

***

Какво трябва да знае и умее младият човек днес?

Да умее да управлява ресурсите, с които разполага и които може да придобие:

а. Да знае как да планира своите дейности, за да осъществява целите си;

б. Пари — да знае как да подготвя личния си бюджет, да води отчетност на средствата, с които разполага, за да постигне своите цели;

в. Материали и оборудване — да може да придобива, да складира, да разпределя и да използват ефективно материалите, които има на разположение за осъществяване на своята дейност;

г. Хора – да знае как да оценява уменията на хората и ако ги ръководи, да им разпределя работа, да оценява нейното изпълнение и да знае как да контактува успешно с тях в този процес.

Да умее да работи с другите хора:

а.Да може да работи добре в група – като член на екип да допринася за успешното осъществяване на дадената задача;

б. Да може да предава това, което знае и умее на другите;

в. Когато е необходимо да бъде водач на останалите, да може да ги убеждава в това, което смята за правилно, да защитава мненията си;

г. Да може да се договаря и преговаря – да постига споразумения, да защитава своите интереси в тези преговори;

д. Да работи добре с хора различни от него – с мъже и жени, от различни етнически групи.

Да може да намира и да ползва необходимата му информация:

а. Да я намира и да оценява кое от нея ще му бъде полезно;

б. Да организира и поддържа съответната информация и да знае как да я предава на другите;

в. Да използва компютърна техника, за да преработва набраната информация.

Да може да разбира различните системи, които стават все повече и по-разнообразни в съвременния свят и от които зависи животът и добруването ни: производствените системи /фирми, фабрики, предприятия/, обществените системи и различните организации:

а. Да знае как тези системи функционират и да е наясно как може да работи и да действа във всяка от тях – като работник, като гражданин, като член на политическа партия или неправителствена организация;

б. Да може наблюдава и да управлява системите, с които работи или в които участва

Да може да си служи с различни технологии в областта, в която работи:

Да подбира съответни технологии, да знае как функционират системите, да ги поддържа и да отстранява появяващи се повреди, да може да работи с компютри .

За да прави всичко това, **младият човек трябва да умее няколко основни неща:**

** Да чете, да пише, да смята, да слуша умело и да говори убедително;*

** Да мисли творчески, да взема решения, да решава проблеми, да обосновава своите решения;*

** Да притежава качества като отговорност, способност за реално самооценяване, самоуправление, честност.*

***

Кои са важните неща, които стават в образованието днес?

За разлика от миналото, когато човек е изкарвал няколко години в училище, днес тсй се учи цял живот – светът се променя толкова бързо, че само със знанията от училище индивидът просто не може да се справя след няколко години.

Това означава обаче, че човек трябва да е изкарал колкото се може повече години в училище /да е завършил поне средно образование/, за да може да се учи по-нататък. Ако тези години в училище му липсват, много често той просто няма да може да разбира същността на нещата в различните квалификационни курсове и често няма да бъде допускан до тях.

Остане ли само с начално образование или с още няколко години, просто прекарани в училище, човек ще се справя много трудно по-нататък в живота:

За него ще са недостъпни огромната част от добре платените човешки дейности.

Той ще може да упражнява – и то не постоянно – само професии, изискващи тежък физически труд или такива, с които образованите хора никога не се захващат.

Колкото е по-ниско образованието му, толкова по-малка ще бъде и заплатата му и по този начин човек не само ще живее бедно, но ще обрича на бедност и своето семейство, децата си.

За да бъдем наясно какво е положението у нас днес, ще посочим, че у нас не повече от 10 процента от ромите продължават да учат в средни училища, а в Западна Европа 90 процента от младите хора са в гимназии и в професионални училища и близо половината от тях продължават образованието си в университети.

С една дума днес начално образование не означава да се научиш да четеш и пишеш, а да останеш в училище поне до навършване на пълнолетие, за да можеш след това да намираш подходяща работа и да продължаваш да се учиш цял живот.

Днес цел на образователните системи в развитите държави е да дават равни възможности за образование на всички. В миналото е било нормално за дете на бедни родители, на имигранти, на родители от малцинствата да няма достъп до училище или да остане там само колкото да се научи да чете и да пише на елемантарно равнище.

Сега в образователните политики на всички държави от Европейския съюз основно положение е даването на **равни шансове на всички деца** – без разлика на произход, пол, богатство. В това е и възможността всеки да получи добро образование, да напредне, да надмине родителите си, да се утвърди в обществото.

Равните шансове, особено за деца от малцинствата, от по-бедни групи, живеещи в по-лоши условия, се постигат, като им се дават специални възможности да получават средства по време на учене /целеви стипендии/, в някои случаи също и дрехи, храна. Далеч по-важна е специалната методическа помощ, която такива деца получават, за да се учат по-добре и да могат да настигнат връстниците си, идващи от по-заможни семейства. В днешното училище и за учителя, и за обществото е важно всички деца да постигат успех, да се учат добре, да се развиват, а не да бъдат принудени да го напускат рано и да търсят ниско платена, "черна" работа. Съвременното общество и по-специално нашето, в което раждаемостта непрекъснато намалява /и само за десет години броят на първокласниците е спаднал от 120 хиляди на 60 хиляди годишно/, има голяма нужда от образовани млади хора.

Това е така и защото **компютрите навлизат навсякъде в живота ни**. Чрез тях се събира цялата информация и данни за нас – хората, за заобикалящия ни свят. С компютри работят хората в социални грижи и в бюрата по труда, в общината, с компютри работят и навсякъде във фирми и учреждения, в магазини, ателиета за услуги, предприятия, компютрите навлизат дори и в музиката, в живописта и т. н. Да не може да работи с компютър днес означава да оставим на детето си възможността само

за най-тежката и нископлатена работа, означава да го изолираме от обществото, да то обречем на бедност.

Компютрите и владеенето на чужди езици ще помагат на младите хора да живеят навсякъде добре и да могат да уреждат живота си вече в обединена Европа.

Друго важно обстоятелство, което трябва да знаем за съвременното образование, е, че то дава в много голяма степен възможноста на **младите хора да намерят подходяща професия чрез професионалните училища и гимназии.** И тъй като обществото става все по-сложно, то и изискванията към отделните професии, а следователно и необходимото време да се изучиш, стават все повече. До не толкова отдавна се е смятало, че е необходимо човек да се научи да чете и да пише, за да може да изпълнява различни професии. Днес за всяка професия се изисква продължително и целенасочено обучение и обикновено само с четири и дори с осем години /срокът, необходим за завършване на основно образование/ човек не може да разчита на нищо по-сериозно при търсенето на работа и при избора на професия. Нещо повече – той трябва да завърши поне гимназия или професионално училище и след това да продължава да учи под различни форми цял живот, да посещава разнообразни курсове, за да се подготвя за постоянно появяващите се нови изисквания към пряката му работа, за новите професии и възможности, които ще се откриват пред него.

Виждаме колко много са безработните в съвременното общество и колко трудна е борбата за намиране на работа. Трябва да разберем, че винаги по-лесно ще намира работа ученият, човекът, който може оперативно да отиде на съответен курс, да се подготви за нова професия, а за неграмотния или слабограмотния ще останат и сега, и за в бъдеще само програмите за социални помощи и най-нископлатената и непривлекателна работа.

Какво от законите в образованието трябва да знаем?

Преди всичко **самото образование е наше право** – на нас, на нашите деца. В Закона за образованието ясно е записано "Гражданите ползват правото си на образование в системата на народната просвета независимо от своята възраст."

Образованието в училище ни дава знания за света и за хората, как да живеем, как да работим, как да успяваме в живота.

В училище обаче не се преподава задължително дадена религия. Ако искаме нашето дете да научи нещо повече за християнството или за исляма и от малко да усвоява и да живее според религиозните правила, ще трябва да го пращаме в свободното му време на неделно училище в джамията, в църквата.

В Закона за образованието, а и в Конституцията ни е записано, че "учениците ползват правото си на безплатно образование в държавните и общинските училища, като:
не заплащат такси за училищно обучение в рамките на държавните образователни изисквания; ползват безплатно училищната база за обучение и развитие на интересите и способностите си; заплащат се разходите за провеждане на конкурсни изпити за приемане на ученици след завършен 7 клас или след завършено основно образование в държавни и общински училища".

За съжаление безплатното образование вече няколко години не означава безплатни учебници, а включва и всички други разходи за нашето дете – за тетрадки, за облекло, за храна по време на училище, за заплащане на занимания в кръжоци в младежките домове и центрове, за лагери по време на ваканцията.

Тежко е наистина, но ако искаме детето да е добре в училище, да е в крак с другите деца, ние трябва да му осигуряваме всичко това – от нашите доходи, от социални помощи, да се интересуваме какви програми за подпомагане на ученици се

осъществяват в нашието селище, в квартала.

Училищното обучение до 16-годишна възраст е задължително за всички граждани на Република България. Това означава, че е наше задължение да пращаме децата си на училище .Тъй като често детето естествено ще предпочита да играе, наше задължение е не само да го изпратим в училище, но и да следим дали то го посещава редовно и как се справя с уроците.

Често децата не говорят добре български и за да учат наравно с останалите, трябва да се подготвят задължително една година преди постъпването им в първи клас. Тази подготовка се извършва в подготвителни групи към детските градини или в подготвителен клас в училище по наш избор.

Обучението и възпитанието на децата и учениците в системата на народната просвета се провежда на български език. Нашите деца, за които българският език не е майчин /а майчин език е езикът, на който детето общува у дома, в семейството си/, могат да изучават ромски в общинските училища като избираем предмет – важно е като родители да изявим желание и да съберем група от 12 деца. Училището трябва да им осигури учител по ромски език.

В най-ранна възраст детето тръгва на детска градина – това е училището на най-малките. В детската градина се отглеждат, възпитават и учат деца от 3-годишна възраст до постъпването им в 1 клас.

Има няколко вида детски градини – целодневни, полудневни, седмични и за за деца със специални нужди и с хронични заболявания.

Трябва също така да знаем, че към детските градини или към училищата могат да се организират полудневни, подготвителни или сезонни групи за деца от предучилищна възраст.

За да изпратим детето на градина, следва да подадем молба до директора на градината и да приложим копие от акта за раждане и съответните медицински документи, издадени от здравната служба.

За отглеждане, възпитание и обучение на децата в детските градини като родители или настойниците заплащаме такси съгласно Закона за местните данъци и такси, което означава, че в различните селища таксите следва да са различни. Безплатно е обучението в подготвителните групи към детските градини или в училище, една година преди постъпването на децата в първи клас.

Ако имаме някаква причина децата ни да отсъстват известно време от детска градина, не трябва да се притесняваме – посещението им там може да бъде прекъсвано и подновявано по всяко време, след като предварително сме уведомили учителите или директора. За времето, през което детето не посещава детската градина, не се заплаща такса.

Не е така в подготвителните групи за първи клас, където се допуска отсъствие само по уважителни причини.

Трябва да знаем, че ако искаме в детската градина детето ни да се обучава на допълнителни неща – на чужд език, да се учи да танцува с помощта на специален учител или на нещо друго, то ще трябва да запатим допълнителна такса за тези услуги.

***

След детската градина децата ни тръгват на училище, което е задължително до 16 годишната им възраст. Само в училище те могат да получат свидетелства, че са завършили образованието си: до 4 клас – начално, до 8 клас – основно и до 12 клас – средно.

Училищното образование е общо и професионално.

Общото образование осигурява необходимите знания на децата и възможността те да продължат да се учат в по-горна степен и във висши училища /да бъдат студенти/.

Професионалното обрование, което се провежда в съответно профилирани професионални училища, дава възможност на децата да усвоят и дадена професия.

От друга страна образованието може да бъде разделено на основно и средно. Основното образование се осъществява на два етапа – начален и прогимназиален.

Началният етап е от 1 до 4 клас включително. Прогимназиалният етап е от 5 до 8 клас, включително. Обучението се осъществява в прогимназиални училища, основни училища, средни общообразователни училища, училища по изкуствата, професионални училища, спортни училища и в специални училища. Тези училища издават и свидетелство за завършено основно образование.

Средното образование е с четиригодишен срок на обучение след завършено основно образование. Обучението се осъществява в гимназии, профилирани гимназии, средни общообразователни училища, професионални гимназии или професионални училища, спортни училища, училища по изкуствата и в специални училища.

Запомнете, че "на учениците до 16-годишна възраст в населено място, в което няма съответно училище, се осигурява безплатен транспорт и/или интернатно обучение в средищно училище в най-близкото населено място на територията на общината".

В първи клас постъпват деца на 7 години, навършени в съответната календарна година. Децата ви може да постъпят на училище и на 6 години, ако прецените като родители или настойници, че физическото и умственото им развитие позволява това.

Вие може да изберете училище за детето си.

Учениците, завършили началния етап на основното образование /първи – четвърти клас/, продължават обучението си в пети клас.

Те могат да постъпят в различни училища, а в някои специални училища /училища по изкуствата и в паралелките за спорт/ учениците могат да постъпят в пети клас след като се провери имат ли необходимите качества и след успешно издържат изпит.

За получаване на професия в професионални училища и професионални гимназии, както и в паралелки за професионално обучение в основни, прогимназиални, средни общообразователни и специални училища, в тях могат да постъпят ученици със завършен 7 или 8 клас.

Ако искате детето ви да постъпи в държавно или общинско спортно училище, то може да го направи след 6, 7 или в 8 клас след проверка на способностите му.

В паралелките по изкуства и спорт в държавните и общинските основни и средни общообразователни училища учениците могат да постъпят в класове от началния и прогимназиалния етап на основното образование след проверка на способностите им.

Ако искате да преместите детето си в друго училище от пети до осми клас, трябва да разберете какви са условията, които приемащото училище е поставило. Преместването може да стане през цялата учебна година, но не по-късно от 30 учебни дни преди приключването на всеки учебен срок. Процедурата се извършва с удостоверение за преместване, издадено от директора на училището, в което детето ви е учило.

Завършването на клас от прогимназиалния етап на основното образование се удостоверява с ученическа книжка.

Ако децата ви ще кандидатстват за приемане в спротни училища, в професионални училища и в професионални гимназии, след 6, 7 и 8 клас се издава съответно удостоверение за завършен клас за целите на приема в такива училища. В тях се постъпва след проверка на способностите или чрез конкурсен изпит.

На учениците, завършили 8 клас, училището издава **свидетелство за основно образование**.

След като детето ви завърши основно образование, то може да продължи обучението си в 9 клас на средни общообразователни училища, гимназии, професионални гимназии, професионални училища, училища по изкуствата, специални училища или в

паралелки за придобиване на професионална квалификация в средни общообразователни и специални училища и в гимназии

След 7 клас детето ви може да продължи в профилирани гимназии, професионални гимназии, училища по изкуствата, спортни училища или в профилирани паралелки в средни общообразователни училища, а също и в гимназии или в паралелки за придобиване на професионална квалификация в средни общообразователни и специални училища и в гимназии.

Ако детето ви има специални образователни потребности и е завършило 8 клас, но не е усвоило изискваните знания по обективни причини, то може да продължи обучението си в 9 клас на училища, които организират професионално обучение по част от професия или по професия за придобиване на първа степен на професионална квалификация.

Приемането на учениците в 8 или 9 клас в държавните и общинските средни общообразователни училища, гимназии, профилирани гимназии, профилирани паралелки в средни общообразователни училища, профилирани паралелки по изкуства и спорт в средни общообразователни училища се извършва след полагането на определени изпити.

Завършването на даден гимназиален клас – 9, 10, 11, 12, се удостоверява с ученическа книжка.

Ако детето ви навърши 16 години и напусне училище, му се издава удостоверение за завършен клас.

След завършване на 12 клас се полагат държавни зрелостни изпити и тези, които ги издържат успешно, получават диплома за завършено средно образование. Учениците полагат два държавни зрелостни изпита, от които единият е по български език и литература, а вторият по учебен предмет от учебния план – по избор на ученика. По свое желание всеки ученик може да положи и трети държавен зрелостен изпит по избран от него учебен предмет.

В случаите, когато ученикът не е положил успешно държавните зрелостни изпити, му се издава удостоверение за завършено средно образование, но той не може да кандидатства, за да бъде приет във висше училище.

Завършено професионално образование /в професионално училище или гимназия/ се удостоверява с диплома за завършено средно образование или удостоверение за завършено средно образование, със свидетелство за професионална квалификация и свидетелство за правоспособност.

Специалните училища за ученици с увреждания на слуха или зрението са за обучение на ученици от 1 до 12 клас с увреден слух или с нарушено зрение и в тях децата прекарват цялата учебна седмица.

Специалните училища за обучение на ученици, които са умствено изостанали, са помощни училища и са от полуинтернатен или от интернатен тип. В тези училища може да се организира професионално обучение по част от професия или по професия за придобиване на първа степен на професионална квалификация.

За **децата, които са нарушили законите, има специални възпитателни училища –** интернати и социалнопедагогически интернати. Възпитателните училища-интернати са за обучение на ученици от 1 до 12 клас, извършили противообществени прояви. В тези училища може да се осъществява професионално обучение.

Социалнопедагогическите интернати са за обучение на ученици от 1 до 8 клас, които нямат подходящи условия за живот в семейството си, лишени са от родителски грижи и надзор, извършили са /или съществуват предпоставки да извършат/ противообществени прояви. В тези училища може да се организира професионално обучение.

За лица, лишени от свобода, се организира обучение в училище в съответния затвор или поправителен дом. В този род училища се осигурява възможност за придобиване на основно или средно образование и/или за професионално обучение.

Вечерните училища се организират за обучение на лица, навършили 16-годишна възраст, които не се обучават в обикновено училище. Във вечерно училище може да изпратите детето си дори и да е под 16 години, ако има важни семейни или други социални причини, удостоверени с документ, издаден от компетентен орган и потвърждаващ, че не е подходящо детето да се обучава в обикновено училище. Във вечерните училища се организира обучение за придобиване на основно или средно образование и/или за професионална квалификация.

***

Как е организирано обучението в училище?

Нека да си припомним някои позабравени неща.

Училищното обучение се организира в последователни класове, а в зависимост от броя на приетите ученици класовете се разделят на паралелки, които се обозначават с началните букви на българската азбука.

Броят на учениците в паралелка се определя с наредба на министъра на образованието и науката и е различен за различните класове.

Времето за учене се организира в учебни години, учебни срокове, учебни седмици, учебни дни и учебни часове.

През учебната година учениците ползват коледна, междусрочна, пролетна или великденска и лятна ваканция. Учениците в 1 клас ползват и допълнителни дни за отдих през първия учебен срок.

Учебната година започва не по-рано от 15 септември и е с продължителност 12 месеца, но самите учебни занятия са с продължителност не повече от 38 и не по-малко от 31 учебни седмици и се разпределят в два учебни срока.

Продължителността на учебната седмица е 5 учебни дни – от понеделник до петък.

Продължителността на ваканциите, с изключение на лятната, както и дните за отдих на учениците от 1 клас и другите неучебни дни се определят от министъра на образованието и науката преди започването на учебната година.

Броят на задължителните учебни часове за една учебна седмица не може да бъде повече от:

- двадесет и два учебни часа – в 1 и 2 клас;
- двадесет и пет учебни часа – в 3 и 4 клас;
- тридесет учебни часа – в 5, 6, 7 и 8 клас;
- тридесет и два учебни часа – в 8, 9, 10, 11 и 12 клас;
- двадесет и два учебни часа – при вечерна форма на обучение.

Организацията на учебния ден е полудневна и целодневна и включва от 4 до 7 задължителни учебни часа.

Полудневната организация може да се осъществява на две смени – предобед и следобед.

Целодневна организация на учебния ден може да се осъществява за ученици от 1 до 8 клас по желание на родителите и при наличие на добри условия. При тази организация задължителните учебни часове се съчетават с форми на самоподготовка, занимания по интереси и организиран отдих, а децата са през целия ден в училище и за тях се полагат постоянни грижи и контрол.

Продължителността на учебния час е:

- тридесет минути – в подготвителния клас;
- тридесет и пет минути – в 1 и 2 клас;
- четиридесет минути – в 3 и 4 клас;

- четиридесет и пет минути – в 5-12 клас – в дневната форма на обучение;
- четиридесет минути – във вечерна форма на обучение;

Почивките между учебните часове са с продължителност не по-малко от 10 и не повече от 30 минути.

Най-малките, първокласниците, могат да учат само сутрин.

***

Това, което децата учат, може да се раздели на три части – задължителна, задължителноизбираема, профилирана и свободноизбираема подготовка.

Задължителната подготовка обхваща предметите, които детето изучава в зависимост от училището и класа, в който то учи. Тези предмети са еднакви и задължителни за всички ученици в същия клас в цялата страна.

Задължителноизбираемата подготовка дава повече знания на детето в зависимост от неговите интереси и лични възможности и в зависимост от възможностите на училището. Например деца в дадено училище могат да се запишат в група по математика, където да учат и да решават по-трудни задачи отколкото техните връстници.

Свободноизбираемата подготовка осигурява обучение различно от това, което може да се получи по записаните в уилищната програма учебни предмети – например обучение по гражданско образование, по театър и т. н., и се провежда извън задължителните учебни часове.

Освен задължителното обучение училището е длъжно да организира и **извънкласни дейности през свободното от учебни часове време** и да осигури обучение и развитие на специфични интереси и потребности на учениците в областта на изкуствата, науката, техниката и спорта. Като родители вие сте в правото си да поискате подобни дейности за вашето дете, които ще му помогнат да расте по-добре, да учи полезни неща, да изпита удоволствие.

Професионалната подготовка в професионалните училища и гимназии е също обща, отраслова и специфична за всяка професия. Общата задължителна професионална подготовка е една и съща във всички професионални училища в страната по дадена специалност и включва теоретично обучение и практическо обучение.

Отрасловата задължителна професионална подготовка е единна за всички професии от съответно професионално направление при отчитане на спецификата на всяка професия и включва теоретично обучение и практическо обучение.

Специфичната задължителна професионална подготовка е за съответната професия и включва теоретично обучение и практическо обучение.

Задължителната чуждоезикова подготовка по професията осигурява усвояване на специфичните думи и термини, които се употребяват при упражняването на дадена професия.

Цялата информация за предметите, за броя на часовете, за това кога и по колко се учи даден предмет се съдържа в **учебния план**, който важи за цялата страна и въз основа на който всяко училище разработва свой план и разпределя учебните предмети и часовете от задължителноизбираемата и свободноизбираемата подготовка за целия етап на обучение съобразно интересите на учениците и възможностите на училището.

***

Важно е да сме осведомени и за **начините, по които са оценявани нашите деца в училище**. Те са едни и същи за учителите и учениците в цялата страна, което пък ни дава възможност да знаем, че когато детето учи добре, получава и съответните добри оценки за своите усилия – т.е. трудът му се оценява справедливо, според показаното.

Знанията и уменията на учениците при училищното обучение се оценяват чрез текущи и периодични проверки, както и чрез изпити.

Учениците се проверяват, като се изпитват, решават тестове, правят контролни работи, разработват проекти. Текущата проверка се осъществява от учителите – системно през първия и втория учебен срок, чрез избрани от тях форми за проверка и оценка.

Периодичната проверка се осъществява от учителите по график, утвърден от директора на училището.

Знанията и уменията на учениците при училищното обучение се оценяват с отличен /6/, много добър /5/, добър /4/, среден /3/ и слаб /2/.

Текущите, срочните и годишните оценки се вписват в **ученическата книжка и в дневника на класа.** Годишните оценки на учениците от 1 до 8 клас се вписват и в главната книга, а срочните и годишните оценки на учениците от 9 до 12 клас – в личния картон на ученика.

Срочните и годишните оценки на учениците, приети след завършен 7 клас в училищата, се вписват в личния картон на ученика.

Ученикът завършва класа, ако по учебните предмети от задължителната, задължителноизбираемата или профилираната подготовка **има годишна оценка най-малко среден.**

Ученици, които имат годишна оценка слаб /2/ по учебни предмети от задължителната, задължителноизбираемата или профилираната подготовка, полагат **поправителни изпити** по тях, но на не повече от две редовни поправителни сесии през учебната година. Редовните поправителни сесии се провеждат след приключване на учебните занятия през месец юни или юли и от 1 до 13 септември по ред, определен със заповед на директора на училището.

Ученици, които по здравословни причини, удостоверени с медицински документ, не са се явили на поправителни изпити в посоченото време, могат да се явят на допълнителна поправителна сесия по ред, определен със заповед на директора на училището, но не по-късно от 10 октомври.

Ученици, **които имат оценка слаб (2)** по учебен предмет от задължителната, задължителноизбираемата или профилираната подготовка на редовните и/или на допълнителните поправителни сесии или не са се явили на поправителните изпити, **повтарят класа.**

Учениците от последния гимназиален клас, които имат оценка слаб (2) по учебни предмети от задължителната, задължителноизбираемата или профилираната подготовка на редовните и/или на допълнителните поправителни сесии или не са се явили на поправителни изпити, не повтарят класа, а могат да се явяват на поправителните изпити в следващи поправителни сесии.

Ученици със специални образователни потребности, които не са усвоили общообразователния минимум за клас, етап или степен на образование по обективни причини, не повтарят класа.

Учениците от 1 клас, които не усвояват учебното съдържание, не повтарят класа. За тях се провежда допълнително индивидуално обучение от учителите им по време на учебните занятия и през ваканциите. Обучението се организира по предложение на учителите им, с помощта на съответните специалисти – психолози, логопеди.

За ученици, застрашени от отпадане, училището, с помощта на регионалните инспекторати по образованието и съвместно с общината, училищните настоятелства и други органи и организации, създава допълнителни образователни възможности, като организира и провежда:

- индивидуални програми за по-добро обучение;
- допълнителна работа с учениците по време на учебните занятия и през ваканциите;
- извънкласни и извънучилищни дейности, съобразени с образователните потребности и с интересите на ученика;
- консултации и насочване към професионално обучение, съобразно възрастта и интересите на ученика.

***

Какви документи получават нашите деца за завършен клас, за степен на образование и за професионална квалификация?

В **удостоверението за завършена подготвителна група или подготвителен клас** се описва как се развива детето и се определя дали е готово да постъпи в първи клас.

В **удостоверението за завършен първи клас** се вписва обща годишна оценка с думи за резултата от обучението по всички учебни предмети.

В **удостоверението за завършен начален етап на основното образование** се вписват годишните оценки по учебните предмети за четвърти клас от задължителната и задължителноизбираемата подготовка, както и по свободноизбираемата подготовка, определени в плана на учиището.

В **свидетелството за завършено основно образование** се вписват годишните оценки по учебни предмети, определени с учебния план, по който се обучават учениците.

В **удостоверението за завършен клас** се вписват годишните оценки по учебните предмети, определени с учебния план.

В **дипломата за завършено средно образование** се вписва броят на учебните часове по изучаваните учебни предмети – за дневна и вечерна форма на обучение, оценките по учебните предмети от задължителната, задължителноизбираемата или профилираната подготовка, както и по свободноизбираемата подготовка, определени с учебния план. В дипломата се вписват и оценките от държавните зрелостни изпити.

В **удостоверението за завършено средно образование** се вписват броят на учебните часове по изучаваните учебни предмети – за дневна и вечерна форма на обучение, оценките по учебните предмети от задължителната, задължителноизбираемата или профилираната подготовка, както и по свободноизбираемата подготовка, определени с учебния план на училището.

В **свидетелството за професионална квалификация** се вписва броят на учебните часове по изучаваните учебни предмети – за дневна и вечерна форма на обучение, оценките по учебните предмети от задължителната и задължителноизбираемата професионална подготовка, както и по свободноизбираемата подготовка, определени с учебния план. В свидетелството се вписват и оценките от изпитите за придобиване на професионална квалификация.

В **удостоверението за професионално обучение** се вписва броят на учебните часове по изучаваните учебни предмети – за дневна и вечерна форма на обучение, оценките по учебните предмети от задължителната професионална подготовка, както и по избираемата подготовка, определени с учебния план. В удостоверението се вписват и оценките от изпитите за придобиване на квалификация по част от професията, за актуализиране или разширяване на професионалната квалификация.

В **свидетелството за правоспособност** се вписва придобитата правоспособност, която дава право за упражняване на съответна професия.

***

Каква е ролята на учителя, какви са неговите права и задължение в училище?

Учителят в детската градина организира и провежда възпитанието и обучението на децата, а **учителят в училището** организира и провежда обучението по даден предмет,

проверява и оценява знанията и уменията на учениците, съдейства за пълноценното им интегриране в училищната и социалната среда.

В училище работят и **възпитатели**, които организират и провеждат образователно-възпитателни дейности с учениците извън задължителните учебни часове.

В нашата страна, за да стане човек учител или възпитател, трябва да е завършил висше образование.

Учители и възпитатели не могат да бъдат лица, които:

* са осъдени на лишаване от свобода с влязла в сила присъда за умишлено престъпление;
* са лишени от право да упражняват професията си;
* страдат от заболявания и отклонения, които застрашават живота или здравето на децата и учениците;

Нека помним, че всички ние – и родителите, и децата, и цялата общественост, следва **да изразяваме почит и уважение към учителите**, а най-вече ние като родители следва да им помагаме в тяхната работа.

Учителят има право да:

* членува в професионални учителски организации;
* дава мнения и да прави предложения по дейността на детската градина или училището до административните органи в системата на народната просвета;
* избира учебници и учебни помагала, по които да учат децата.

Учителят е длъжен да:

* изпълнява добросъвестно своите задължения, които са определени със специални документи от министерството на образованието и науката;
* опазва живота и здравето на учениците и децата по време на обучението и на други дейности, организирани от него, от училището или от детската градина;

Учителят не може да нарушава правата на детето и ученика, да унижава личното им достойнство, да прилага форми на физическо и психическо насилие върху тях.

Учителят няма право да отстранява ученика от учебен час или от извънурочни и извънучилищни дейности.

Нека също така да помним, че учителят не може да извършва образователни услуги на ученици, които се обучават или ще полагат изпит в училището, в което преподава.

Учителят няма право да ползва мобилен телефон по време на учебните часове.

Какви са правата и отговорностите на нашите деца в детската градина и в училище?

Децата в детската градина се отглеждат, възпитават и обучават при условия, които гарантират:

* равни възможности за физическо, духовно и социално развитие;
* техните права, свобода и сигурност;
* зачитане на достойнството им, уважение и любов към детето;
* възпитание в дух на разбирателство, мир и толерантност;
* приобщаване към националните традиции и културните ценности.

Учениците участват като партньори в училищното обучение и имат активна роля за постигане на целите на образователно-възпитателния процес.

Те имат право да:

* избират училището, профила на обучение, предметите и дейностите, предвидени в учебния план като избираеми;
* участват по свой избор в организираните от училището извънкласни и извънучилищни дейности;
* получават от учителите информация по въпросите, свързани с тяхното обучение;

* получават от учителите и от други длъжностни лица информация и консултации по професионалното им ориентиране и развитие;

* получават от учителите консултации при организиране на самостоятелната си подготовка;

* получават индивидуална помощ от учителите, съобразно специфичните си педагогически потребности;

* бъдат насочвани, стимулирани и подпомагани за развитие на техните дарби, умствени и физически способности;

* бъдат защитени от училището, регионалния инспекторат по образованието и от Министерството на образованието и науката при накърняване на личното им достойнство и нарушаване на човешките им права;

* дават мнения и предложения пред директора на училището по отношение на организацията и провеждането на цялостната дейност на училището;

* ползват безплатно училищната материално-техническа база в учебно време, както и в извънучебно време за развитие на интересите и способностите си по ред, определен от директора на училището;

* бъдат поощрявани с морални награди за високи постижения в учебната, извънкласната и извънучилищната дейност;

* получават стипендия;

* участват в работата на педагогическия съвет, при обсъждане на резултатите от обучението, при награждаване и наказване на ученици.

Ученикът няма право да:

* отсъства от учебни занятия без уважителни причини;

* участва в хазартни игри, да пуши, да употребява наркотични средства и алкохол;

* участва в политически партии и организации до навършване на 18-годишна възраст;

* накърнява с поведението си авторитета и достойнството на учителя;

* създава пречки на учителя при и по повод изпълнение на служебните му задължения.

* унижава личното достойнство на съучениците си, да прилага физическо и психическо насилие върху тях;

* носи хладни и огнестрелни оръжия и да застрашава живота и здравето на другите ученици;

* ползва мобилен телефон по време на учебните часове.

Ученикът е длъжен да:

* изпълнява задълженията си – да се учи, да спазва училищните правила и ред;

* носи личната си карта в училище и извън него.

***

Не винаги обръщаме необходимото внимание и упражняваме достатъчен контрол върху **редовното посещаване на учебните занятия**, а те имат голямо значение за добрия успех на ученика и за това той да няма сериозни проблеми в училище.

Нека знаем, че:

Отсъствията на ученика от учебни занятия по уважителни причини се удостоверяват с медицинска бележка, документ от спортния клуб, в който той членува, или с уведомително писмо от родителя или настойника.

Отсъствие на ученик от учебен час без уважителни причини е неизвинено отсъствие.

Закъснения до 15 минути за три учебни часа без уважителни причини се считат за един учебен час неизвинено отсъствие.

За ученик, обучаван в дневна или вечерна форма, чиито отсъствия не позволяват оформяне на срочна или годишна оценка по един или няколко учебни предмета, директорът на училището по предложение на педагогическия съвет определя със

заповед условията и реда за оценяване на знанията и уменията за завършване на учебния срок и/или учебната година.

За допуснатите отсъствия класният ръководител е длъжен своевременно писмено да ни уведоми.

***

За неизпълнение на задълженията си учениците получават и **следните наказания:**

* забележка;
* предупреждение за преместване в друго училище;
* преместване в друго училище до края на учебната година;
* преместване от дневна форма в самостоятелна форма на обучение – за ученици, навършили 16-годишна възраст.

Наказанията се налагат със заповед на директора по предложение на класния ръководител и със заповед на директора по предложение на педагогическия съвет.

Преди налагане на наказанието «преместване» класният ръководител е длъжен да уведоми родителя или настойника на ученика и дирекция «Социално подпомагане» по местоживеенето му за извършеното нарушение.

Преди налагане на наказание ученикът има право да бъде информиран и консултиран от представител на дирекция «Социално подпомагане» по местоживеене с цел защита на неговите права и интереси.

Директорът е длъжен преди налагане на наказанието да изслуша ученика и да провери фактите и обстоятелствата, свързани с нарушението.

Преместването в друго училище или преместването от дневна в самостоятелна форма на обучение се налага като крайна мярка при тежки нарушения. Педагогическият съвет обсъжда доклада на класния ръководител за извършеното нарушение и изслушва ученика или определен от него учител или друг ученик. На заседанието на педагогическия съвет може да присъства и родителят или настойникът на ученика.

***

Като родители ние сме длъжни:

- Редовно да проявяваме интерес към развитието на нашите деца и техните постижения и дисциплина в училище;
- Да се информираме и от децата, и от учителите за това, което става в училище;
- Да помагаме на децата си.

За нас е важно и да знаем как се управлява сложната образователна система, как се издават заповедите, кой за какво носи отговорност в училище и в образованието като система, към кого можем да се обърнем в трудна ситуация.

Отговорно за управлението на образованието е Министерството на образованието и науката, което разработва и провежда държавната политика в тази сфера. То се ръководи от министър на образованието и осъществява контрол върху дейността на всички видове детски градини и училища.

По места в областните центрове образованието се ръководи от **регионалните инспекторати по образованието**, които управляват и контролират учебните заведения на територията на областта. Те контролират прилагането и спазването на законите в държавните, общинските и частните детски градини и към тях в много случаи ние можем да се обръщаме за помощ и за съвет.

В училище естествено най-важен е **директорът,** който:

* организира, контролира и отговаря за цялостната дейност в училището;
* следи как се спазват и прилагат законите;
* осигурява безопасни условия за възпитание, обучение и труд;
* отговаря за финансовите въпроси на училището;
* назначава и освобождава от работа учителите и възпитателите;

* награждава и наказва ученици, учители и служители;

* организира приемането на деца и ученици и обучението и възпитанието съгласно законите;

* подписва и подпечатва документите за преместване на учениците, за завършен клас, за степен на образование, за придобита професионална квалификация.

В училище най-голяма е ролята на **педагогическия съвет**. Педагогическият съвет включва в състава си помощник-директорите, учителите, възпитателите и другите специалисти с педагогически функции. В състава му с право на съвещателен глас могат да участват председателят на училищното настоятелство и медицинското лице, което обслужва детската градина, училището или съответното обслужващо звено.

Педагогическият съвет на училището разгежда и решава въпроси като:

* план за развитие на училището;

* приема правилник за дейността на училището и училищния учебен план;

* обсъжда и взема решения по резултатите от обучението;

* определя начина за приемане на ученици в училището;

* прави предложения до директора за награждаване на ученици и за налагане на наказания "преместване в друго училище до края на учебната година" и "преместване от дневна форма в самостоятелна форма на обучение – за ученици, навършили 16-годишна възраст";

* утвърждава униформено облекло, училищни символи и ритуали – по предложение на училищното настоятелство.

Решенията на педагогическия съвет могат да се отменят от самия съвет с квалифицирано мнозинство /2/3 от гласовете на присъстващите/ или от началника на регионалния инспекторат по образованието.

***

Много важна за развитието на училището е ролята на **училищните настоятелства.** През последните години се възстановява традицията чрез тях родители и обществеици да участват в управлението на училището както с финансови средства, така и със собствен труд, с експертни мнения в този процес. Корените на днешните училищни настоятелства можем да открием още през Възраждането. Те са били доброволни сдружения на местните първенци за насърчаване и подпомагане на просветата, образованието и културата. Жителите на населеното място излъчвали комитет от имотни и будни хора, наричан настоятелство. Това бил орган, който събирал пари, управлявал изразходването им и контролирал работата на наетите учители, т.е. поемал грижата по организацията и поддържането на училището. Членовете на настоятелството имали редица права: да влизат в часовете на проверка, да участват в назначаването на учителите, като определят заплатата им, да проверяват в края на учебната година наученото. Те изпращали най-будните възпитаници в по-горно училище в друг град или друга държава.

Днес училищните настоятелства:

* обсъждат и правят предложения пред съответните органи за развитието или за решаването на текущи проблеми на училището, детската градина или обслужващото звено;

* съдействат за осигуряване на допълнителни финансови и материални средства за училището, детската градина или обслужващото звено и контролират целесъобразното им разходване;

* подпомагат изграждането и поддържането на материално-техническата база на училището, детската градина или обслужващото звено;

* участват при избора на учебници от педагогическия съвет, по които ще се обучават учениците от училището, и при възможност осигуряват закупуването им;

* съдействат при организиране на ученическото хранене, при осигуряване на транспорт и при решаването на други социално-битови проблеми на децата, учениците, учителите от училището, детската градина или обслужващото звено;

* подпомагат създаването и реализирането на възпитателно-образователни програми по проблемите на децата и учениците;

* подпомагат училищните и общинските органи за осъществяването на задължителното училищно обучение;

* съдействат за реализирането на извънкласните и извънучилищните форми, организирания отдих, туризъм и спорт с децата и учениците;

* съдействат за включване на родителите при организирането на свободното време на децата и учениците;

* предлагат мерки за подобряване на дейността на детската градина, училището или обслужващото звено;

* организират обществеността за подпомагане на детската градина, училището или обслужващото звено;

* сигнализират компетентните органи при извършени нарушения в системата на народната просвета;

* организират и подпомагат обучението на родителите по въпросите на възпитанието и развитието на техните деца;

* подпомагат дейността на училището в противодействието му срещу наркоманията и други вредни влияния върху децата и учениците;

* подпомагат социално слабите деца и ученици;

* съдействат на комисиите за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

Както виждате, **всичко, което е проблем на училището, е проблем и на училищното настоятелство.** За да работи добре, то трябва да включва голямата част от родителите.

По закон **училищните настоятелства са независими доброволни сдружения** за подпомагане на учебно-възпитателния процес, стопанското и материалното осигуряване на училищата.

Съставът на училищните настоятелства включва родители, учители, обществеици, научни и културни дейци, бизнесмени, съпричастни към просветното дело, готови да съдействат за напредъка на училището.

Училищните настоятелства се учредяват към училищата, детските градини и обслужващите звена. В селища с малко на брой училища, детски градини и обслужващи звена могат да се учредяват градски или селски училищни настоятелства.

***

Как можем да създадем училищно настоятелство?

Училищните настоятелства могат да възникват като юридически лица след регистриране по реда на Закона за лицата и семейството. Учредително събрание на родители, учители, обществеици, свикано от инициативен комитет, избира с обикновено мнозинство училищното настоятелство.

За член на училищното настоятелство може да бъде избиран директорът или друг представител на учебното заведение.

Учредителното събрание определя броя на училищните настоятели.

Училищното настоятелство се избира за срок от 2 години.

Училищното настоятелство провежда редовни заседания най-малко четири пъти годишно. Извънредни заседания се свикват по решение на председателя или по искане на не по-малко от 1/3 от членовете на настоятелството.

Заседанията са редовни, когато присъстват повече от половината от членовете на училищното настоятелство. Решения се взимат с обикновено мнозинство от присъстващите членове.

Училищното настоятелство:

* приема свой устав;
* избира от състава си председател, членове на ръководството и касиер;
* взема решения по всички въпроси, отнасящи се до предмета на дейност на настоятелството;
* отчита дейността си един път годишно пред събранието, което го е избрало;
* взема решения за набирането и изразходването на финансовите средства на настоятелството.

Училищният настоятел има следните права и задължения:

* да участва в работата на училищното настоятелство;
* свободно да изразява мнението си по всички въпроси от компетенциите на настоятелството и дейността на училището;
* да оказва активно съдействие и да дава своя принос за реализиране на целите на училищното настоятелство в съответствие със своите възможности.

Имуществото на училищното настоятелство се състои от пари, вещи, имоти, ценни книжа, а приходите се формират от доброволни вноски на настоятелите, наеми, имоти, лихви, дарения от юридически и физически лица и др.

Средствата на училищното настоятелство се изразходват за реализиране на неговите цели и задачи.

За образованието, малцинствата и дискриминацията

През 1960 г. ЮНЕСКО /Организацията на обединените нации за образование, наука и култура/ приема **Конвенцията против дискриминацията в образованието**, която признава правото на малцинствата да осъществяват свои собствени образователни дейности, включително да поддържат училища и да преподават на своя собствен език. Това право зависи от “образователната политика на всяка държава” и общото право на образование на малцинствата е да помогне на членовете на различните малцинствени групи да “разберат културата и езика на общността като цяло и да участват в нейните дейности”.

В районите, в които значителна част от населението говори на езика на малцинството, децата трябва да имат възможност да бъдат обучавани на техния майчин език или поне да научат собствения си език. Обаче нито едно от тези права не ограничава властта на държавата да изисква също да се изучава официалният език или да се покриват известни минимални образователни изисквания. Държавите също така трябва да гарантират, че държавната образователна система поощрява изучаването на историята, обичаите и културата на малцинствата.

Важно е да знаем, че в демократичното ни общество съществува специален **Закон за защита срещу дискриминацията**, т.е. акт, който осигурява на всеки от нас равенство пред закона, равни възможности за участие в живота на обществото и ефективна защита срещу дискиминацията.

Дискриминация е всяко неблагоприятно за човек отношение, поради факта на неговия пол, раса, народност, етническа принадлежност, гражданство, убеждения, политическа принадлежност, възраст, семейно положение, имуществено състояние.

Дискриминацията е пряка, когато към нас се отнасят – благодарение на някой от горните признаци – по по-различен начин отколкото към други лица /например не ми сервират в ресторанта, отказват да ме наемат на работа, защото съм ром,/.

Също така тормозът на основата на посочените признаци, подбуждането към дискриминация и расовата сегрегация /например отделянето на децата от различни етнически групи в различни училища/ се смятат за дискриминиращи действия. В България съществува забрана за дискриминация и тя действа спрямо всички хора, така че да се защитават нашите права и свободи.

За **отношенията в училище също важи забраната на дискриминация**. **"Расова сегрегация"** е издаването на акт, извършването на действие или бездействие, което води до принудително разделяне, обособяване или отделяне на лице на основата на неговата раса, етническа принадлежност или цвят на кожата.

Съгласно Закона министърът на образованието и науката и органите на местното самоуправление вземат необходимите мерки за недопускане на расова сегрегация в обучаващите институции.

Директорът на училището е длъжен да предприема ефективни мерки за предотвратяване на всички форми на дискриминация на учебното място от страна на лице от педагогическия или непедагогическия персонал или от учащ се. Ако директорът получи оплакване от ученик, който се смята за подложен на тормоз от лице от педагогическия или непедагогическия персонал или от друг ученик, е длъжен незабавно да извърши проверка и да предприеме мерки за прекратяване на тормоза, както и за налагане на дисциплинарна отговорност.

Обучаващите институции предприемат подходящи мерки с цел изравняване на възможностите за ефективно упражняване на правото на образование и на обучение на лицата с увреждания, освен когато разходите за това са необосновано големи и биха затруднили сериозно институцията.

Ако **Вашето дете смята че правата му са нарушени**, директорът на училището е длъжен да му каже какво се прави за да престане да съществува тази ситуация.

Учителите са отговорни да не допускат прояви да дискриминация между учениците и следователно в нкакъв случай сами не трябва да проявяват дискриминация към когото и да е от учениците.

В правото сте си да настоявате, съгласно законовите изисквания, в училището на Вашето дете да има специални програми за преодоляване на дискриминацията, за обучение на децата в дух на разбирателство, на толерантност, на зачитане на правата и на различията им.

Как се развиват нашите деца в училище?

Начално училище

Детето става ученик на седемгодишна възраст. Постъпването в училище, новият начин на живот са основните събития, които влияят върху неговото израстване.

Това е един от **най-важните периоди в живота на човек.**

Ето защо ние трябва да разбираме децата и да им помагаме да се приспособяват по-добре към новия свят, който се открива пред тях .Те ще се чувстват и развиват по-добре, когато и у дома, и в училище атмосферата и отношенията са добри.

През този период детето започва да разбира кое е, къде на този свят се намира, към коя група принадлежи, какви са неговите родителите, какви са възможностите му и мястото му в общността. На тази възраст детето започва да си поставя и да решава задачи, започва да се учи да се справя с трудностите, да се подготвя и да работи, както и да цени тези нови качества у себе си.

То започва да **оценява своето поведение и поведението на околните**. Затова трябва да си даваме сметка, че детето ни набюдава внимателно, оценява нашите постъпки, учи се от нас. Ето защо е и важно на какво ще го учим, какъв пример ще му дадем, ще работим ли с него, ще се занимаваме ли, ще му показваме ли и ще му разказваме ли за хората и за света или ще го оставим само да се сблъсква с проблемите на живота и само да търси отговор на най-различни въпроси и проблеми.

В тези първи години е нормално **детето да изпитва трудности в училище,** а ромското дете още повече – най-често то няма навици и условия да учи, а като родители обикновено се интересуваме недостатъчно от това, което става с него в училище. Точно в тези първи години детето изгражда навици за учене, за справяне с трудностите в училище. Ако не му помогнем, ако не се интересуваме от него и от проблемите му, то няма да има опора в училище и сигурно няма да може да се справя с проблемите, ще загуби желание да се учи, ще започне да изостава, а самото учене ще се превърне не в удоволствие, а в нещо трудно и неприятно.

Ето защо ние трябва да се срещаме с учителите, да разговаряме за своите деца, да се опитаме да разберем в кои области се развиват най-добре, да ги поощряваме и да им помагаме /ако пеят добре, ако са добри спортисти, ако са силни в смятането или са сръчни/. Детето трябва да повярва в своите възможности и така ще върви много по-добре и по-бързо напред, ще вярва в себе си и ще бъде уважавано от другите деца.

Детето навлиза в нов свят, който и самите ние не винаги разбираме добре. В него то има своите права и задължения, трябва да се подчинява на изискванията му, да усвоява дисциплината и реда. Ако искаме детето ни да успее, да получи добро образование, ние трябва най-вече да му помагаме в тези първи години в училище.

То трябва **да изгради умения как да работи с другите деца**, да им помага и да получава помощ, да бъде част от класа, да се чувства добре с тях. Животът вече е такъв, че ако иска да успее за в бъдеще, трябва да умее да работи с другите хора, да знае как да се държи с тях,

В тези първи години в училище ние трябва **да помогнем на детето да усвоява правилата за поведение и в училище, и извън него.** Днешният свят е изграден от правила и ако човек не ги спазва, не може да успее. За ромското дете например понякога е твърде сложно да разбере и научи тези правила, защото идва от свят със съвсем други правила и отношения.

Трябва да помним и още нещо важно – тези първи години в училище са и годините, при които **детето преминава от света на играта към света на ученето** и разбира, че играта е нещо важно и обичано, както и че не винаги ученето е нещо приятно. Трябва да осигуряваме на детето ни възможности да играе, но и да следим отделя ли то време за учене. А за да знаем това, трябва да сме наясно какво учи, с какво се занимава в училище, какви задачи има да изпълнява. Помогнем ли на нашето дете да се учи пълноценно, да изпълнява задачите, да си изгради ред и дисиплина, ще му помогнем за цял живот, защото когато след някоя и друга година то отиде да се учи другаде, извън дома, вече ще има изградени навици.

Нека си спомним какви сме били ние на неговите години и че то още си е дете: бързо нещо му харесва , но и бързо му омръзва, не винаги е постоянно в заниманията си и в усилията си. Детето още не е възрастен – за него е трудно да подрежда всичко в този нов свят. Нека и да не забравяме, че детето запомня и се интересува от това, което му е интересно, че все още паметта му е слаба, че мисли по детски – не винаги може да направи връзка между две събития, да посочи причините за дадено явление. Не трябва да забравяме също, че детето изразява силно чувствата си, трудно се контролира, не може да потиска у себе си лошото или неправдите, боли го, плаче, негодува, и веднага след това се радва на нещо друго.

И все пак децата днес – колкото и несъвършено да го правят – могат да мислят, могат да разсъждават, правилно да използват нужните думи, да установяват не само близки, но и по-широки връзки и отношения между предмети и събития. Не само учениците от трети-четвърти клас, но дори и тези от първи клас могат да обобщават, да отделят главното, да правят изводи. На тази възраст започват да се развиват нови качества – съсредоточеност, организираност, умения за самостоятелно планиране на работата, изпълнителност и способност за поемане на отговорност.

Детето **започва да установява приятелства**, да прекарва много време със съучениците и връстниците си, започва да разбира и оценява какво е приятелството.

Нашето малко и довчера безпомощно дете **започва да мисли и то да мисли много** – най-важното е, че започва да мисли не само за себе си и за своите потребности, но и за това, което чувства и мисли или възнамерява да направи другият човек, хората около него. На 6 години децата могат да отличават мислите на другия човек от собствените си; към 8-годишна възраст те могат да си представят, че другият човек може да си представи техните собствени мисли, а към 10-та си година са способни да си представят съдържанието и хода на мислите на другия човек.

На тази възраст детето започва **да изгражда представа за отношенията си с хората и за отношенията между хората** – децата трупат знания за дружба и произтичащите задължения /честност, вярност/, за законност, справедливост, както и за определените задължения, следващи от тези взаимоотношения.

В училище и извън него на тази възраст децата започват да усвояват и правилата за поведение в обществото – отначало те ги заучават механически или посредством подражание, а след това реагират по-гъвкаво при различни условия и обстоятелства.

Детето на тази възраст продължава да гледа с огромен интерес като изследовател света – то започва да преценява и да подрежда събития, хора, норми на поведение. Ето защо има необходимост да му помагаме в тази дейност, да бъдем с него, да го подкрепяме, да му даваме възможност да споделя, да му обясняваме трудните за разбиране неща.

***

Добре е в семейството да правим няколко неща, които помагат за развитието на детето:

- у дома да включваме децата в определени семейни дейности, в тяхното обсъждане, планиране и в споделянето на случилото се; да провеждаме разговори за разпределението на труда и отговорностите в семейството, за неговата история и личните истории на отделните му членове; да му разказваме за нас, за нашите професии, за отговорностите, които ние имаме в семейството, в професията. Трябва да подканяме детето да споделя преживяното в училище и с другарите и да го изслушваме внимателно, да му помагаме да разбира ставащото – трябва също така да водим разговори с него по всички интересуващи го въпроси и възникващи предизвикателства;
- детето следва да кани приятели у дома, когато това е възможно, да има постоянно осигурени взаимодействия със своите връстници – приятели, съученици, роднински или приятелски деца;
- да обсъждаме това, което се случва в училище – родителски срещи, училищни събития, успехи и неуспехи, както и да му оказваме помощ в подготовката за самото училище;
- да го въвеждаме в света на нашата общност – да го запознаваме и да му разказваме за съседите, за историята на нашия род, за историята на селището ни, да обсъждаме местни важни събития, да опознава селището, като му показваме най-важните

обществени места и природни забележителности, но и същевременно да го запознаваме с опасностите, които населеното място и заобикалящата среда крият;

Най-важната наша цел във възпитанието на детето е да му даваме възможност само да регулира поведението си, като му напомняме и обсъждаме възможните последствия от дадена постъпка. Най-полезни в този смисъл за детето са родители, които обсъждат неговите постъпки и поощряват тези, които са добри, а не родители, които принуждават децата да свършат едно или друго нещо без обяснения. Независимо, че вече към трети клас децата стават все по-самостоятелни, за тях са крайно важни оценките, които ние и техните учители им даваме.

Три са дейностите, които трябва да осъществяваме по отношение на детето:

- **да имаме представа за това, което детето ни умее**, за неговите постижения и да вярваме в неговото бъдещо;
- **да градим отношенията си с децата върху топлината и любовта;**
- **и най-важното – постоянно да общуваме с тях.**

На тази възраст децата започват да отдават по-голямо значение на взаимоотношенията си със съучениците, засилва се интересът им към мнението на приятелите, както и търсенето на признание на собствените качества в техните очи.

Като родители трябва да поощряваме контактите им с връстниците, защото само чрез общуването им с тях се изграждат качества, необходими за участието им в групова дейност – като съдействие, съревнование, разбиране, съчувствие. Ето защо за нашите деца е толкова важна ролята на приятелството и дружбата, на трайните отношения с техните връстници.

В тази възраст се формират първите устойчиви приятелства, като, разбира се, през периода на началната училищна степен представата на децата за характера на дружбата се променя изключително много.

Разграничаваме **четири стадия в детското разбиране за дружбата:**

- до около седемгодишна възраст детето играе най-вече със съседските деца без да се интересува специално дали те имат същите интереси;
- от 7 до 9 години децата започват да разбират идеята за взаимност, да разбират чувствата на другия, приятелството започва да се превръща за тях в нещо взаимно и отговорно;
- от 9 до 12 години другарите се разглеждат като хора, които си помагат и които могат да оценяват взаимно действията си;
- през четвъртия стадий – 11-12 години – дружбата се разглежда като устойчиво дълго отношение: децата могат да се отнасят към нея от позицията на трета страна.

Не трябва да забравяме, че дори наличието на един приятел помага нерядко на детето да не бъде само или да преодолее поякога насмешките или неприязънта от страна на другите.

Групите, в които децата на тази възраст участват, са най-вече само от момчета или само от момичета.

В началото на тази възраст обикновено детето няма представа за ефектите на своите действия върху останалите хора. Много често то прави нещо, не защото го е обмислило а защото подражава на хората около него. Детето не може да направи по-тънка преценка на ставащото – неговите оценки са или само добри или само лоши, то вижда света в черно-бели тонове. Много често детето първо реагира и после мисли, няма морални задръжки, които да влияят върху поведението му.

На тази възраст **децата обаче вече могат да мислят за последствията от своите постъпки и да се чувстват отговорни за тях.** Ето защо ние следва съвместно да обсъждаме ситуации и случки от техния живот и изборите, които те могат да направят, да им даваме възможност да предвиждат последствията от една или друга постъпка.

Трябва също така и да им помагаме да разбират причините на едно или друго действие. По този начин всъщност ще им помагаме да се справят с проблемите по-добре, да стават по-самостоятелни, по-отговорни.

***

Прогимназия

Времето от 11 до 14 години /от 5 до 8 клас/ е преходен период от детството към юношеството. В нашето дете настъпват съществени промени и във физиката, и в начина на поведение и мислене.

От една страна **то все още е дете, но много иска да прилича, да бъде, да се чувства част от възрастните.** То все повече започва да разбира как е устроен и действа светът около него, спецификата на отношенията между хората, започва да прави оценка и на своите действия, и на действията на останалите хора, с които се среща. Иска да бъде самостоятелно, но все още в по-слаба степен контролира действията си.

Детето започва все повече да **овладява необходимите правила за поведение в училище** и извън него – с една дума нашето дете се превръща бързо в член на обществото, в малък възрастен.

Трябва да знаем, че за него този процес е труден – детето няма още изградени навици, няма и твърди ценности, които да определят поведението му.

Това е периодът, в който детето ни се "отваря" към света. От една страна, то **започва все повече да се интересува от себе си,** от това, което става "вътре в него", от собствените си чувства и преживявания. От друга, **започва да проявява интерес към другия пол**, за него все по-важни стават и приятелските отношения.

Много често на тази възраст започват да **възникват конфликти между нас и детето**. Младият човек не иска вече да бъде считан за дете, но все още не можем да го приемем и като член на нашата група на възрастните. Децата често протестират на тази възраст – "нека никой да не ми се бърка", "не ми натяквайте, че съм малък – не съм вече дете", "ще правя каквото си искам".

Детето ни има нужда да намери мястото си в този нов свят, иска да му бъде обърнато внимание и то самото се стреми да привлича вниманието върху себе си.

Много от децата все още **действат от гледна точка на послушанието и наказанието** – те са послушни, защото знаят, че в противен случай ще има наказание. Те гледат да удволетворяват собствените си потребности и по-малко се интересуват от потребностите на другите хора, на своите близки.

Част от децата вече гледат да се **държат така, че да се харесат на възрастните**, т.е. започват да изпълняват техните препоръки и наставления. Детето постепенно става сериозно към изпълнението на задълженията си и го прави не само, защото ако не ги изпълни, ще бъде наказано, а защото вижда, че така трябва да прави в един свят, където всеки има своите задължения.

Децата – или вече юношите – **са особено чувствителни на тази възраст.** Твърде лесно можем да нараним чувствата им, лесно се обиждат от отношението към тях – на учители, на родители, на близки, на приятели. Бавно, но постоянно те започват да развиват самооценка на собственото си поведение и качества. Започват да разбират и значението на понятия като трудолюбие, постоянство, прилежност – качества, които са им необходими в училище. Започват да изграждат и свои разбирания за други качества като например приятелството. А също така вече постепенно осъзнават значението на черти като самостоятелност, отговорност, амбициозност и започват да ги проявяват.

Затова е **необходимо да оказваме доверие на младия човек, да се държим приятелски с него, да разговаряме за неговия живот**, за това, което се случва в училище и извън него.

Именно ние трява да му помагаме да прави оценки на поведението, на нещата, които непрекъснато произтичат около него. Често младите хора на тази възраст не могат да разберат всичко, което става около тях, и мислят, че каквото и да направят, то е резултат само на техните усилия. При неуспех те са склонни да обвиняват най-вече себе си, а при успех да се надценяват.

Нека помним, че училището в средната степен е нещо ново и сложно за детето ни – с многото учители, с повишените изисквания – и че често ние като родители не притежаваме необходимите знания, за да му помогнем. За детето ни в тази ситуация ще бъде много важно да усеща нашия интерес към неговите занимания, отношението ни към процеса на ученето, подкрепата за неговите усилия.

***

Гимназия

В съвременното общество юношеството трае почти десетилетие – то е преходната възраст между детството и възрастността /зрялата възраст/. В това отношение следва да отбележим, че се променя и социалното положение на ромските юноши и девойки – все по-голяма част от тях продължават образованието си в гимназии или в професионални училища.

На тази възраст младите хора вече стават все по-пълноценни членове на обществото. Въпреки всичко съществува противоречие между това как младият човек се възприема сам, как изглежда в собствените си очи и това по какъв начин иска да го възприемат другите. Младите хора все още възприемат обществото като нещо чуждо, налагащо им ограничения. За тях е трудно да разберат, че те също стават част от това общество и трябва да следват неговите правила и ред.

Юношите и девойките на тази възраст са в относителна изолация. От една страна, те са различни и съвсем отделени от по-малките ученици или братя и сестри, но все още са отделени и от света на възрастните. Като родители трябва да им помагаме да навлизат в нашия свят – да говорим с тях за обществения ред, за правилата на поведение и необходимостта те да бъдат спазвани, да говорим за тяхното собствено бъдеще и място в този свят, за техните очаквания, за възможностите, които те имат като бъдещи членове на обществото.

От опит знаем, че на тази възраст младите хора са най-вече потребители и че ни е трудно да удовлетворяваме техните нарастващи потребности. Трябва да говорим с тях, когато правят избор какво да си купят, задоволяването на коя потребност да предпочетат, защото парите далеч не стигат за всичко. Младите хора на тази възраст са **все по-загрижени за външния си вид,** а обществото, околният свят – с безбройните предлагани стоки и с агресивните си реклами за тях – са така устроени, че ги принуждават да му обръщат /именно на външния си вид/ все по-голямо внимание. Следва да ги учим как да приемат съществуването на външни различия между връстниците им, как да приемат част от тези различия като нещо естествено, но и да обръщат внимание на значимостта на вътрешните качества на човек, на характера, на цялостната личност.

В тази възраст се развива все повече **мисленето на юношите**, те започват да търсят причините на събитията, да преценяват възможността дадено нещо да се случи, както и последствията от своите постъпки и от действията на другите.

Младите хора вече мислят по-сериозно за различните причини, пораждащи даден проблем и за различните възможности за неговото решение. По този начин те самостоятелно могат да взимат решения, да преценяват собствените си шансове за успех в дадено начинание.

На тази възраст юношите често започват да се отнасят по-критично към родителите си и към различните институции. Техните нарастващи потребности не винаги могат да

бъдат задоволени в рамките на семейството – ако учат на тази възраст, те са често много по-грамотни например от ромските си родители, сравняват себе си с младите хора от другите етнически групи, които са материално по-задоволени и живеят при по-добри условия. Ние трябва да им помагаме да разберат трудната ситуация, в която израстват, нашите проблеми като родители, да ги убедим да бъдат горди с произхода си, с нас, с близките си, с нашата култура.

Колкото повече те разбират своя произход и положение, колкото повече ценят своята общност и култура, токова по-добре ще могат да изградят и отношенията си с другите хора, ще търсят и ще намират по-успешно мястото си в обществото.

Трябва да поощряваме младите хора да градят собствено мнение за ставащото около тях, за произтичащите събития – по този начин те ще се справят по-добре с възникващите проблеми.

На тези години мисленето на юношите излиза извън рамките на тесните интереси и започва да се насочва към по-широки проблеми, които имат значение в света на възрастните. При юношите и девойките, които продължават образованието си на тази възраст, **нараства интересът към моралните, социалните, политическите проблеми.** Юношите започват да се опитват да си обяснят как е устроено обществото, какви са неговите морални норми, кое е добро и кое лошо в отношенията между хората. Те се стремят да анализират възникващите проблеми, но и да открият себе си в тези нови ситуации, да свържат миналото си с бъдещето – какви са били и какви искат да бъдат. Ние можем да им помагаме в този процес, като обсъждаме съвместно важни за тях събития и ситуации,

Интересна особеност на представите на юношите е, **че се чувстват постоянно като пред публика,** сякаш някой непрекъснато ги наблюдава. Това показва колко важна за младите хора е оценката на другите и най-вече на техните близки.

Следва да запомним, че младите хора на тази възраст изглеждат, а и са в определена степен егоисти, те са погълнати главно от своите чувства и не умеят да разграничат, да доловят чувствата на другите. Много често те смятат своите чувства за уникални и че никой друг не преживява нещата като тях. Ето защо като родители трябва да им предоставяме достатъчно възможности да изразяват своите и да приемат ответни чувства, да видят и усетят как чувстват другите, да се вслушат в тях, да преодолеят усещането си за собствена изключителност, да разберат в крайна сметка отличията си от другите, но и нещата, които ги свързват.

Какво е важно за младите хора на тази специфична възраст ?

Те трябва да **постигнат самостоятелност и независимост** както от родителите си, така и от възрастните хора и да изградят себе си като личности – със свои убеждения, разбирания, мнения, които да ги отличават от другите хора.

Много често юношите прибягват към конфликти и бунт за постигане на своята независимост и смятат, че близките не им обръщат внимание, не отчитат интересите им. Като родители трябва да се интересуваме от проблемите и конфликтите, в които те са въвлечени, от техните интереси в различни ситуации.

Независимостта на младия човек се изразява в способността да се правят собствени съждения и да се регулира собственото поведение. Независимостта и способността за по-зрели съждения означава, че младият човек е вече някой, че е напуснал света на детството, че е готов да поеме отговорност и като член на семейството, и като член на обществото.

В тази възраст е изключително силно **влиянието на връстниците.** С тях младият човек прекарва повече време отколкото със семейството си и те играят основна роля за развитието на неговите навици и поведение. В тази юношеска възраст започват да се търсят не многото, а истинските, добрите приятели. Юношата използва срещите с

връстниците си като възможност за развлечение, за установяване на другарски отношения, на интимност, за сексуални контакти.Той обикновено търси контакти и срещи с връстници с подобни ценности, от неговата среда, с общи образователни интереси и цели.

Важно за тази възраст е и изграждането на ценностна система. Младите хора усвояват кое е позволено и кое забранено в обществото ни, като отчитат и възможните наказания, санкции. Те започват все повече да се интересуват какво чувстват и преживяват другите хора, да се поставят на мястото на другия в дадена ситуация.

Трябва да помним, че това е възраст, която крие **много опасности за младите хора**. Те са с високо самочувствие, с много желания и с все още малко практически опит и са склонни да поемат доста рискове както в отношенията си с хората, така и с физическата среда.

Рисковото поведение често се приема като начин на отношение към проблемите на собственото развитие /заседнал живот, неправилно хранене, пушене/, към средата /употреба на наркотици, участие във форми на младежка престъпност/, към училищните проблеми /бягство от час, употреба на наркотици в училище/

Рисковите фактори са многобройни: генетични, на социалната среда /бедност, дискриминация, възможности за нарушаване на закона/, на личността /ниско оценяване на жизнените шансове, ниска самооценка/, на актуалното поведение /лошо учене, употреба на алкохол, наркотици/.

За да ги защитим от подобни рискове, трябва да прекарваме част от времето си тях, да обсъждаме проблемите им, да ги стимулираме да се учат в училище и да проявяваме интерес към постиженията им, да им създаваме добра семейна среда, да говорим с тях за здравето им, за етическата специфика и традиции на начина ни на живот.

На тази възраст част от младите хора показват и поведение, което излиза извън приетите правила и закони. По-точно – при момчетата се наблюдават антиобществени форми на поведение, а при момичетата проблемите се проявяват по-скоро под формата на депресивни състояния.

Причините могат да бъдат различни – лошата семейна среда, ниска популярност сред връстниците, нисък успех в училище /което важи повече за момичетата/, отрицателно мнение за собственото тяло – особено от гледна точка на развиващия се култ към физиката на личността.

Като родители следва не само да проявяваме загриженост и интерес – изобщо и в тази конкретна насока – но и да помагаме на децата си да се справят с проблемите, да изграждат успешни стратегии на поведение, да установяват важните и значими неща в своя живот.

Правата на нашите деца

Какво е определението за дете? В повечето случаи отговорът е, че детето е бебе, малолетен индивид или юноша/девойка. В много общества се смята, че детето принадлежи или дори е собственост на семейството. Докато е бебе, семейството обикновено чувства, че е задължено да го храни и да се грижи за него, да го наставлява до определена степен и да го възпитава. По-късно от детето се очаква да поеме определени задължения, включително да ходи на училище или да помага на възрастните вкъщи. В някои общества към юношите и девойките се отнасят като към възрастни и от тях се очаква да работят или дори да служат в армията. И все пак те не се самоиздържат, докато не станат пълноценни членове на обществото при достигането на пълнолетие.

Детството е най-чувствителната част от живота на всяко човешко същество. Именно в този период от живота всеки израства, получава образование и се приспособява към

самия живот. Личността на индивида се формира по време на детството.Децата представляват около 50% от населението на земята и са най-уязвимата му част. Те на практика са изцяло зависими от възрастните и много често могат да бъдат принуждавани да изпълняват желанията на възрастните и да правят неща, които ще навредят на тяхното развитие.

Ето защо в съвременния свят държавите са се споразумели за специален общовалиден закон за детето, в който да са посочени и защитени неговите права.

Тези права са признати за децата от цял свят в международен закон, който се нарича **Конвенция /Споразумение/ за правата на детето.** Тя е приета от Организацията на обединените нации през 1989 г. и до днес е подписана от близо двеста държави, т.е. от почти всички държави в света.

Конвенцията признава, че **всяко човешко същество на възраст под 18 години може да бъде наречено дете.** Това означава, че всеки такъв индивид има право да се ползва от правата, изброени в Конвенцията.

Детето става **пълноправен възрастен при пълнолетие**. В различните страни тази възраст е различна /у нас тя е осемнадесет години/. До навършването й детето получава последователно определени права, като те също са различни за различните държави. Например възрастта за встъпване в брак в Австрия е 16 години за жените и 19 за мъжете; в Малта е 16 и за двата пола; в Румъния е 18 за мъжете и 16 за жените, у нас е 18 години и за двата пола.

Трябва да знаем, че **повечето от правата на детето, гарантирани чрез Конвенцията, са ненарушими.**

Също така всички права на детето са **еднакво значими.** Правото на отдих и почивка, на игри и дейности за отмора е не по-малко важно от правото на живот, оцеляване и развитие, защото отдихът и почивката, отмората и културните дейности са също така необходими за оцеляването и развитието на детето.

Всички права на децата са взаимосвързани. Правото на свобода на изразяването /детето свободно да може да говори това , което мисли и го вълнува/, не може да бъде пълноценно, ако правото на детето да получи образование е нарушено. Правото на здраве и здравно обслужване е тясно свързано с правото на социална сигурност, включително на обществена застраховка. Следователно правата на детето, които са записани в този закон, трябва да се разглеждат като едно цяло, като група от права, които в целостта си дават възможност за пълноценно развитие на детето.

В закона са записани не само основните права на детето /като правото да има семейство, правото на образование, на закрила, на здравеопазване/, но и са посочени и конкретни права при различни условия /деца, разделени от родителите си; пренебрегнати деца или такива, с които е злоупотребено; осиновени деца; деца бежанци; деца инвалиди; експлоатирани деца; деца във въоръжени конфликти; деца в конфликт със закона, и т.н./.

В този закон децата се **признават за пълноценни членове на човешкото семейство.** Чрез осигуряване на естествена среда за израстване и благосъстояние на детето **семейството се приема като основна група**, на която трябва да се предоставя цялата необходима защита и помощ.

Конвенцията не споменава за задълженията на детето. Това не означава, че такива задължения не съществуват, а че съставителите на Конвенцията смятат, че задълженията обикновено са известни и децата трябва да ги изпълняват – нещо , което не може да се каже по отношение на правата им, които много често се нарушават. За разлика от възрастните, децата имат малко възможности да защитават правата си и следователно те имат нужда от специална закрила от страна на закона.

***

Всяко дете има **право на живот, което ще рече не само да живее, но и да се развива подходящо като член на обществото.** Животът не означава само физическо съществуване. Детето има право на подходящо развитие като член на обществото и според Конвенцията задължение на всяка държава е да осигури в максимално възможна степен оцеляването и развитието на детето.
Всяко дете **има право на име** и затова трябва да бъде регистрирано незабавно след раждането си. Съществуват няколко системи за регистриране: медицинска, която се извършва непосредствено след раждането от служителите на болницата или родилния дом, като те записват презимето му; църковна, чрез покръстване и регистрация на името в църковните списъци; и гражданска регистрация на името и презимето от упълномощени местни власти от общината.
Детето **има право да познава родителите си**. Това е проблем, който възниква предимно, когато детето е изоставено от родителите си, когато е родено от извънбрачна връзка, или когато родителите се разведат. Държавата е задължена да защитава това, което отличава дадено дете – самоличността му, а именно неговата националност, име и семейни отношения.
Детето **има право да поддържа семейни отношения с двамата родители** в случй, че е разделено от единия от двамата.
Детето **има право на свобода на изразяване на мнение, както и право на достъп до подходяща информация**.
Детето **има право на свобода на мисълта, съвестта и религията.** Съгласно Конвенцията наше задължение като родители и настойници е да помагаме и да направляваме детето при упражняването на това негово право по начин, съответстващ на развитието на способностите му.
Както възрастните, така и децата **имат право на сдружения и мирни събирания, а също и право на защита от намеса в личния им живот.**
Когато детето е в състояние да формира собствени възгледи, трябва да се гарантира **правото тези възгледи да бъдат изразени**. Детето има право да изразява възгледите си свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. На практика приложението на това право често е засегнато от проявявана субективност. При определени условия детето е способно да изразява възгледи, но се въздържа от страх, да не бъде зле разбрано или наказано.
Вече говорихме защо образованието е толкова важно в живота на всеки човек и специално на детето – само чрез образованието то може да развие личността си, своите таланти и духовните и физическите си способности. Съгласно Конвенцията всяко дете **има право на образование.** Образованието трябва да подготви детето за отговорен живот в едно свободно общество; то трябва да се осъществява в дух на разбирателство, мир, толерантност, равенство на половете, приятелство между всички хора и зачитане на природната среда.
Конвенцията гласи, че **основното образование трябва да бъде задължително и безплатно за всички.** Обучението в училище трябва да се осъществява по начин, съвместим с детското човешко достойнство, като се изключат физическите наказания. Този въпрос е изключително важен – по света има стотици милиони деца, които не ходят на училище, а само в България близо 100 000 деца до 16 годишна възраст не посещават училище и те са предимно от ромски произход. Това ще рече, че тези деца никога няма да могат да станат пълноценни членове на обществото, да намерят прилична работа с добро заплащане, да изградят спокойно и без материални ограничения семейство и да възпитават и да учат децата си.

Конвенцията също така постановява чрез средствата за масово осведомяване да се разпространява подходяща информация от полза за детето, както и да се издават и разпространяват детски книги. От друга страна, според закона, **детето трябва да е защитено от информация, която вреди на неговото развитие – съдържаща сцени на насилие, секс**.

За свободното си развитие детето също така **има право на отдих, игра и участие в културни и художествени дейности.** Съгласно този закон ние имаме право да изискваме от местните власти да осигуряват условия за развитие на способностите на нашите деца в младежките домове и центровете за работа с деца, като участват в различни състави, групи.

Важно е да знаем, че детето **има право да изразява свободно мнението си по всички въпроси, които го засягат.** За да поясним за какво става дума, трябва да имаме предвид и неговата възраст. На практика това означава, че на детето трябва да се даде възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него. Очевидно е, че това право трябва да му се осигури в училище, но също така не трябва да забравяме за него и в семейството, когато се решават въпроси, които засягат и децата ни.

В Конвенцията са отбелязани и много конкретни **социални и икономически права.** Още в самото начало трябва да споменем, че да се приложат тези правила на практика означава държавите да бъдат достатъчно богати. Икономическата ситуация в много държави ограничава подпомагането на социалните и икономическите права на детето. Затова в Конвенцията е записано, че **държавите ще предприемат мерки за осигуряване тези права на детето в максималната степен, възможна с оглед на техните ресурси.**

Социалните и икономическите права на децата зависят от благополучието на техните семейства и затова Конвенцията посочва, че **родителите носят основната отговорност за отглеждането и развитието на детето.**

Важно е да знаем, че същевременно Конвенцията посочва, че **държавите са задължени да предоставят необходимата помощ на родителите при изпълнението на тяхното задължение по отглеждането на децата и да гарантират развитието на институциите, бюрата и службите за грижи за децата.**

Детето има правото да се ползва от най-високия достижим стандарт на здравословно състояние и от здравните услуги за лечение на заболяванията и за възстановяване на неговото здраве. **На нито едно дете не може да бъде отказан достъп до ефективно здравно обслужване**.В съответствие с този член, държавите трябва да предприемат мерки за намаляване на смъртността при кърмачетата и децата, да се борят срещу болестите и недохранването и да осигурят на майките подходящи грижи преди и след раждане.

Всяко дете **има право на жизнен стандарт**, съответстващ на нуждите на неговото развитие . Детето **има право да бъде защитено от икономическата експлоатация –** децата не трябва да извършват каквато и да е работа, която крие опасност или може да попречи на образованието, да навреди на здравето или на развитието им.

Тези права важат за всички деца без оглед на възраст, пол, етническа или религиозна принадлежност, дали са родени в семейство или са извънбрачни, дали са здрави или имат някакви увреждания.

Съгласно Конвенцията **детето трябва да бъде защитено от държавата срещу всякакви форми на дискриминация** или наказание на основание на статут, дейности, изразени мнения и убеждения от страна на родители, настойници или членове на семейството

***

Детето **има право да бъде защитавано чрез закона от всички форми на физическо и умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или от пренебрежително отношение, малтретиране или експлоатация, включително и от сексуални престъпления.** Защитата трябва да обхваща взаимоотношенията на детето с родителите, настойниците или други лица, които се грижат за него, например училищните преподаватели.

Децата **с физически или умствени недостатъци заслужават специална защита,** за да им се даде възможност да водят пълноценен и достоен живот в съответни условия, включително и активно да участват в живота на общността. Държавите трябва да предоставят специална защита на децата с недостатъци и на хората, които се грижат за тях. Помощта трябва да е насочена към най-пълно социално приобщаване и индивидуално развитие на детето.

Децата от етнически, религиозни и езикови малцинства имат право да се ползват от собствената си култура, или да използват собствения си език. Това право може също така да бъде упражнявано в общността с други членове на същата група от населението.

Що се отнася до отвличането, продажбата или търговията с деца с каквато и да било цел в каквато и да било форма, държавите се задължават да предотвратяват този вид криминално поведение чрез предприемане на всички необходими мерки на национално, двустранно и многостранно равнище.

Проблемът с детската престъпност е много остър. Твърде често възрастните покваряват децата и ги въвличат в престъпни дейности. Понякога лошите условия на живот на семействата окуражават детското престъпно поведение, поради което **малолетните престъпници трябва да се третират на първо място като жертви** в криминалните дела. От друга страна, държавите се изправят пред необходимостта да се борят срещу престъпленията, извършени от деца. Съгласно Конвенцията **лишаването от свобода на детето трябва да бъде крайна мярка.** Нито едно дете не може произволно или незаконно да бъде лишавано от свобода. Арестът, задържането или вкарването в затвор на дете трябва да бъде за възможно най-кратко време. Всяко дете, лишено от свобода, трябва да има право да поддържа контакти със семейството си, освен при изключителни обстоятелства. Основната цел трябва да бъде подпомагането на процеса по приобщаването на детето в обществото.

Държавите страни по конвенцията, предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и на социалната реинтеграция на дете, жертва на всякаква форма на липса на грижи, експлоатация или злоупотреба, изтезания или каквато и да е друга форма на жестоко, нечовешко или унизително отношение, наказание или в случаи на въоръжен конфликт. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятстваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.

За да се изпълнява този закон, е важно да знаем кой е отговорен. Подписалите Конвенцията държави са длъжни да предприемат всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване на правата, признати в нея. Това означава, че тази отговорност носят държавните глави и правителствата, националните парламенти, местните власти, различни министерства и администрации /министерство на здравеопазването, на социалната политика, на вътрешните работи, на отбраната, на образованието, на културата и много други правителствени структури/.

Най-важна, разбира се, си остава нашата отговорност като родители или настойници, тъй като ние всекидневно общуваме, напътстваме децата, следим за тяхното развитие.

Самите деца трябва да се чувстват отговорни за съоблюдаването и подпомагането на правата им. В училище такива форми за активно детско участие в защитата на правата са ученическите комитети, детските парламенти и т.н.

Семейството

Семейството е "съвкупност от лица, свързани с правни връзки на брак, родство или осиновяване, и съвместно живеещи в общо домакинство. Функциите на семейството са раждането и отглеждането на децата, осигуряване на възможности за развитие на всеки член от семейството".

Едни от основните принципи за уреждане на семейните отношения – съгласно Семейния кодекс – са **зачитането на личността в семейството и подкрепата между неговите членове.**

В семейството се **раждат, отглеждат и възпитават** децата, **осигуряват** се възможности и условия за пълноценен живот, като всичко това е на основата на *отношения* на уважение, привързаност, дружба и общи *усилия* и взаимна *отговорност*, грижи и подпомагане.

Според Семейния кодекс семейните отношения се уреждат съобразно следните принципи: закрила на брака и семейството; равноправие на мъжа и жената; доброволност и трайност на брачния съюз като основа на семейството; всестранна защита на децата; равенство на родените в брака, извън брака и на осиновените деца; зачитане на личността; грижа и подкрепа между членовете на семейството.

Основни функции на семейството са: раждане, отглеждане и възпитаване на децата; осигуряване на възможности за развитие на способностите на всички членове на семейството, както и на условия за изпълнение на трудовите и обществените им задължения; създаване на отношения, основани на уважение, привързаност, дружба, общи усилия и взаимна отговорност за неговото развитие; полагане на грижи и морално и материално подпомагане на възрастните, болните и нетрудоспособните членове на семейството.

Според закона:

Родителите са длъжни да се грижат за децата си и да ги подготвят за обществено полезна дейност.

Вторият баща и втората майка са длъжни да съдействат на родителя при изпълнението на тези задължения.

Децата са длъжни да уважават своите родители и да им помагат. Същото задължение имат децата към втория си баща и втората си майка.

Внуците са длъжни да уважават своите дядо и баба и да им помагат.

Дядото и бабата имат право на лични отношения с ненавършилите пълнолетие свои внуци.

Настаняването на дете в семейство на роднини или близки, както и настаняването му за отглеждане в приемно семейство или специализирана институция се извършва от съда. До произнасянето на съда общинската служба за социално подпомагане извършва временно настаняване по административен ред.

Приемно семейство са двама съпрузи или отделно лице, при което се настанява дете за отглеждане и възпитание.

Може да бъде **осиновено** само лице, което при подаване на молбата за осиновяване не е навършило осемнадесет години. За осиновяването е необходимо съгласието на: осиновяващия; родителите на осиновявания; съпрузите на осиновяващия и на осиновявания /ако има такива/; и на осиновявания, ако е навършил четиринадесет години

Когато детето е оставено за отглеждане в обществено заведение и родителите му предварително са дали съгласие за неговото осиновяване или са неизвестни, съгласие за осиновяване дава управителят на заведението.

Осиновяваният на възраст от десет до четиринадесет години се изслушва от съда, освен ако има достатъчно данни, че той познава осиновяващия като свой родител. Съгласието на осиновявания трябва да бъде дадено лично пред съда.

***

За безопасността на нашето дете у дома

Живеем в свят, в който отсъствието на физическа безопасност влияе върху живота на много деца – сексуално и/или физическо малтретиране, глад, липса на дом, физическо пренебрегване и т.н.

Има разлика между мерките за безопасност, които предприемате, за да предпазите детето си, и неговото чувство за безопасност. Дете, което се чувства във физическа безопасност, не се страхува, че по някакъв начин ще бъде наранено. Като го предпазвате и му показвате загриженост в моментите, когато се страхува, то се научава да ви се доверява. Развива чувство на сигурност, тъй като знае, че има хора, на които може да разчита. Когато детето се страхува, то не вярва на другите и се отдръпва срамежливо.

Детето трябва да разглежда дома си като безопасно място. Това означава, че там то трябва да се чувства в безопасност с родителите си /и с другите хора, които живеят в жилището/. Опитайте се да погледнете на този проблем през очите на детето. Задайте си следните въпроси:

* Детето ми смята ли, че живеем в безопасен квартал? Защо /или защо не/?
* Има ли съседи, с които детето ми се чувства удобно и може ли да помоли за помощ, ако не съм си в къщи?
* Колко безопасен е домът ни?
* Има ли места вкъщи, които го плашат?
* Колко време прекарва то само вкъщи?
* Знае ли какво да прави, на кого да се обади и къде да отиде при спешен случай, ако е само вкъщи?
* Чувства ли, че членовете на семейството (и другите, живеещи в жилището, или хората, осигуряващи полагането на грижи за детето извън дома) са незаплашителни, насърчаващи и положителни хора?
* Чувства ли се удобно да остава вкъщи с братята/сестрите си ?
* Страхува ли се да остава само?
* Какви са страховете на детето ми?

Колкото повече научавате за страховете на детето си, толкова повече ще сте способни да му помогнете да види дома като безопасно, топло и успокояващо място.

***

Стилове на родителско поведение

Да бъдем добри родители означава да търсим баланс между контрола, който упражняваме, и топлотата, с която даряваме децата си.

Родителският контрол означава да използваме забрани, да ограничаваме самостоятелността на детето и да контролираме как се изпълняват наложените правила.

Родителската топлота се изразява в степентта на проява на любов и одобрение към детето.

От нашия контрол и топлота зависи развитието на детето, доколко то усвоява нормите на поведение и ценностите, както и развитието на определени навици и умения.

Съществуват някоко ясно различими **стилове на родителско поведение**

Авторитетният стил на родителско поведение се характеризира стова, че родителите държат да контролират поведението на децата и в същото време да поддържат топли отношения с тях. Те признават растящата самостоятелност на своите деца, общуват с тях, обсъждат съвместно правилата на поведение. Те променят изискванията си към децата в разумни граници. При този тип родителски контрол децата се приспособяват добре към променящите се условия в училище и в общността, уверени са в себе си, с развит самоконтрол и социални умения, учат се добре и имат висока самооценка

Вторият стил родителско поведение е **авторитарният**. При него родителите подчиняват своето поведение на твърди /сурови правила/ и ги налагат на децата без да им дават възможност да участват в процесите на вземане на решения в семейството. Родителите контролират възможно най-силно поведението на децата си, а отношенията им са хладни, отсъстват топлотата и изразяването на чувства. Родителите дават указания и заповядват, като очакват всичко да бъде точно изпълнено. Те не общуват с децата, установяват строги изисквания и правила и не допускат обсъждането им; позволяват незначителна степен на независимост. Децата в такива семейства израстват затворени, боязливи и мрачни, непретенциозни /невзискателни/ и раздразнителни; момичетата обикновено са пасивни и зависими в юношеската си възраст; момчетата могат да станат неуправляеми и агресивни.

Либералният стил на поведение се отличава с твърде нисък контрол от страна на родителите и с топли отношения в семейството. Поведението на децата е съвсем слабо регламентирано. Родителите проявяват своята любов, общуват с децата, не им налагат ограничения – на децата е предоставена твърде много свобода при незначително ръководство от страна на родителя. Децата от такива семейства могат да изпитват затруднения в ситуации, когато трябва да сдържат поривите си или да отлагат удоволствието след свършване на дадена работа; склонни са към непослушание и агресивност, могат да се държат неадекватно и импулсивно, невзискателни са към себе си. В някои случаи обаче децата на такива родители могат да станат активни, решителни и творчески личности.

Безразличният стил на родителско поведение се характеризира също с ниско равнище на контрол, но родителите не проявяват никакво отношение към изпълнението на своите родителски функции или към собствените си деца. Отношенията в семейството са хладни, родителите практически не контолират децата и не им поставят ограничния в поведението. Самите родителите са ангажирани предимно със своите проблеми, а децата в такива семейства израстват без родителска грижа и топлина и често стават агресивни, нарушават правилата на поведение и законите.

Най-добре за възпитанието на детето е да съчетаваме взискателост и контрол и същевременно да приемаме емоционално детето

Понякога в семейството се наблюдава баланс между поведението на бащата и това на майката – бащата е по-строг, по-контролиращ, а майката – по-грижлива и позволяваща.

Основна цел на нашето поведение е да развиваме самостоятелността на детето, неговата способност да взима решения и да контролира поведението си в различни ситуации. Когато налагаме нашето виждане на децата постоянно, те израстват с едно поведение в къщи и с друго, когато не са под наш контрол, Родителите по-често успяват да развият саморегулиращо поведение у децата си, ако постепенно ги включват при обсъждането и приемането на семейни решения и поощряват сътрудничеството, саморегулацията и споделянето на отговорност. В юношеството такива деца са по-самостоятелни и отговорни, защото родителите им са обсъждали с тях различни проблеми, съветвали са ги по различни въпроси, подготвяли са ги за по-голяма независимост и за способност самостоятелно да решават.

Децата, идващи от семейства, където има и контрол, но и топлота, и съвместни обсъждания и общуване, се характеризират с добра адаптация към училищната среда и връстниците, с активност, независимост, инициативност, доброжелателност и емпатия.

Ето някои примерни препоръки за това какви отговорности бихме могли да възлагаме на децата си по отношение на задълженията им в семейството,

6-8 години: да поливат цветята; да подготвят зеленчуците за готвене с безопасен нож; да приготвят храна (сандвичи); да приберат дрехите си в гардероба; да почистват двора; да пазаруват заедно с някой възрастен и да носят покупките до вкъщи; да разходят кучето;

9-10 години: да сменят спалното си бельо; да перат с перална машина; да пазаруват самостоятелно по списък в близкия магазин; да изгладят някои неща; да сготвят нещо сами в почивните дни; да посрещнат гости; да планират своя рожден ден и други детски празници; да пришият откъснало се копче;

10-11 години: да наглеждат по-малките деца вкъщи; да изпълняват някои поръчения, свързани с пътуване по познат маршрут в градския транспорт; да си опаковат багажа; да сервират и почистват масата, да измият чиниите; да носят отговорност за своите увлечения и занимания…

Към *10-12* години детето е способно да прави практически всичко и тук е необходимо да му се отдели "собствена територия" – неговите лични отговорности. Когато то поема отговорност за нещо по собствено желание, това може да има много положителни резултати: признава се неговото порастване, полезността му за другите, може да бъде похвалено, а ако работата не е изпълнена докрай, не е нужно да бъде порицавано и принуждавано – то и само знае, че трябва да я довърши. От по-големите деца може да се очаква по-голяма последователност, но и тук е нужно преди всичко да се отбележи извършения принос и усилия, и чак след това – качеството на направеното. Сложността е в това да се подберат такива задачи, които да не са нито твърде трудни, нито твърде леки, да са наистина нужни и достатъчно сложни, за да има детето мотивация и алтернативи за действие.

***

Да уважаваме и ценим децата си

Всеки човек иска да бъде уважаван и ценен от другите и нашите деца не правят изключение.Когато не уважаваме достатъчно и не ценим децата си, те израстват с мнението, че нещо с тях не е в ред. Не трябва да забравяме, че ние сме най-важните хора за тях и затова нашето мнение определя тяхното развитие.

Това, което искат децата – и от което имат нужда! – е внимание, приемане и активно родителство от наша страна. Ето отговорите на различни деца на въпроса "Какво искате от родителите?".

· Искам родителите ми да мислят, че съм специален;

· Искам родителите ми да са топли и дружелюбни с мен – такива, каквито са с тези, които им звънят на телефона или на вратата;

· Искам родителите ми да са по-загрижени за мен;

· Искам родителите ми да познават "онази част от мен, която никой друг не познава";

· Искам да разговарям с родителите си за онова, което е важно за мен /и да ценят моите виждания/;

· Искам да ходя на училище с деца, с които имам нещо общо /Децата разглеждат родителите като имащи контрол върху това, защото определят квартала, в който живеят/;

· Искам да съм част от щастливо семейство;

· Искам родителите ми да са по-ведри;

· Искам родителите ми да знаят повече за чувствата, които изпитвам;

· Искам да живея в мирен свят.

***

Детето ни се развива добре, когато чувства, че е в:

- *Физическа безопасност* – дете, което се чувства във физическа безопасност, не се страхува, че ще се нарани или че някой ще му навреди. То е уверено и се научава да бъде открито и да се доверява на другите. Свободно проявява любознателността си, което му помага много в ученето.
- *Емоционална сигурност* – детето не се страхува и смущава. То се чувства емоционално сигурно, когато знае, че няма да го "срежат", да го накарат да се чувства зле, че няма да му се подиграват и обиждат. Когато се чувства емоционално сигурно, то се научава да бъде грижовно и да съчувства както на себе си, така и на другите.
- *Познава себе си* и развива здраво чувство на индивидуалност. То вярва в собствената си ценност като човешко същество. Убедено е, че заслужава похвала, но и също смята за нещо нормално да хвали и да прави комплименти на другите. Когато е сигурно в себе си, детето е открито и грижовно към другите. То поема отговорност за действията си и открито ги признава.
- *Принадлежи и е свързано със семейството, с приятелите си.* Детето, което се чувства приемано от и свързано с другите, се чувства едновременно с това харесвано, оценявано и уважавано. То се научава да търси и да поддържа приятелствата си, да споделя и да сътрудничи с другите. Така то се учи колко важни са връзките му с другите хора и доколко то зависи от тези добре изградени отношения.
- *Способно* – когато смята, че е добро в някои области, малкото дете има желание да научи как се вършат други неща. Тъй като се чувства способно, е готово да упорства, а не да се отказва, когато нещата станат трудни. Тъй като се опитва, преживява успехи, които го насърчават да пробва нови неща. То започва да си поставя реалистични и постижими цели, да поема иниициатива.
- *Има разбиране за цел в живота,* за него животът има смисъл. Тъй като има чувство за посока в живота / да се учи, да бъде част от семейството, да познава света около него/, то не само си поставя цели, но и упорства в тяхното постигане. Когато се изправи пред трудности, се опитва да намери различни решения. Такова дете е ведро, усмихнато, открито към близките и приятелите си и към останалите хора.

Думите, които трябва да знаем и да разбираме

Насилие /злоупотреба, малтретиране/ – всяко действие или бездействие от страна на възрастния, което води до нарушаване правата на детето, свързани с неговото благополучно физическо, емоционално и когнитивно (включително обучение) развитие.

Видове:

- **Занемаряване, неглижиране** – несъобразяване с физическите, емоционалните или познавателните потребности на детето;
- **Физическо насилие** – често е свързано с дисциплинирането на детето или с негативни реакции на възрастния по повод поведението на детето;
- **Сексуално насилие** – сексуалната злоупотреба се определя като всяко действие на възрастен, насочено към удовлетворяване на неговите еротични нужди и възбуда и пренебрегащо потребностите на детето.

Според **Закона за закрила на детето**, самата закрила се основава на **следните принципи**::зачитане и уважение на личността на детето; отглеждане на детето в

семейна среда; осигуряване по най-добър начин на интересите на детето; специална закрила на дете в риск или с изявени дарби.

Закрилата на детето се осъществява чрез::

1. съдействие, подпомагане и услуги в семейна среда;
2. настаняване в семейство на роднини или близки;
3. настаняване в приемно семейство;
4. настаняване в специализирана институция;
5. полицейска закрила

Според Закона съществува **задължение за съдействие,** според което лице, на което стане известно, че дете се нуждае от закрила, е длъжно незабавно да уведоми общинската служба за социално подпомагане. Същото задължение има и всяко лице, на което това е станало известно във връзка с упражняваната от него професия или дейност, дори и ако то е обвързано с професионална тайна.

Закрила срещу насилие означава, че всяко дете има право на:

- закрила срещу въвличане в дейности, неблагоприятни за неговото физическо, психическо, нравствено и образователно развитие;
- закрила срещу нарушаващите неговото достойнство методи на физическо, психическо или друго насилие и форми на въздействие, противоречащи на неговите интереси;
- закрила срещу използване за просия, проституция, разпространение на порнографски материали и получаване на неправомерни материални доходи, както и срещу сексуално насилие;
- закрила срещу въвличане в политически, религиозни и синдикални дейности.

Сексуалното насилие над непълнолетни се определя като "включване на зависими поради своята незрялост деца и юноши в сексуални действия, които те не са в състояние да разберат напълно и да дадат съгласието си за тяхното извършване, или които са в разрез със социалните забрани спрямо отношенията в семейството".

Когато извършителят е непознато лице, става дума за **изнасилване или сексуална злоупотреба**. Когато той е от кръга на по-близките или по-далечни роднини – роден или втори баща, чичо или дядо; роден или доведен брат, и макар много рядко – майка, става дума за т.нар. **инцест /кръвосмешение/ или сексуално насилие в семейството**.

Изследванията сочат, че значителен брой от тези престъпления са дело на хора от близкото или по-широко обкръжение на децата: членове на семейството, роднини, познати, възпитатели и само около една трета – на напълно непознати...

Естествените отношения на зависимост на детето (емоционално, жизнено, материално) от най-близкия кръг възрастни са най-честата причина за това, престъплението да остане ненаказано... Не са изключение случаите на укриване на сексуално насилие и когато извършителят е абсолютно непознато лице. Спрямо жертвата си – дете, той лесно може да си послужи със заплахи, за да го накара да мълчи, или да го убеди, че след случилото се никой няма да го защити. Това не е лишено от реални основания, тъй като нерядко, за да си спестят срама от сполетялото ги нещастие, близките са склонни към прикриване на престъплението или саморазправа.

Безсилието на жертвата. Когато жертвата на подобно престъпление е дете, то най-често е физиологически и психически незряло, неопитно, не е самостоятелно и следователно безсилно да се съпротивлява и и да се справи с престъпните наерения и действия на възрастните**.**

Кои деца са в опасност?

· Незнаещите, неразбиращите или страхливите деца могат лесно да станат жертва на сексуално престъпление

· Деца, които често остават сами, нямат приятели и се радват на всяко внимание, проявено към тях.

· Сексуално непросветените деца или такива, у които са създадени погрешни представи за сексуалния живот на възрастните.

· Деца, които не получават достатъчно джобни пари или винаги са държани "изкъсо", лесно могат да бъдат привлечени от обещания за парична или друга награда.

· Деца, научени да бъдат мили, учтиви, послушни, и да изпълняват всичко, което им казват възрастните, също често стават жертва на сексуално престъпление.

Какви могат да бъдат последиците от сексуалното насилие?

Ако детето е в кърмаческа или ранна детска възраст, сексуалното насилие спрямо него често води до страхови състояния, изоставане в емоционалното развитие, регресивно поведение /връщане към вече отминали форми на поведение като бебешки език, напикаване, смукане на палците и т.н./

Момичетата в училищна възраст реагират на сексуалното насилие със страхливост, безсъние, депресия, лош или прекален апетит, самоунищожително поведение, чувство на вина и срам, недоверие към собствените си чувства, ниско самочувствие, депресия и агресия, опити за самоубийство...

В зряла възраст много от жените – жертви на сексуални престъпления в детството, задълбочават симптомите от самото детство и от юношеството, проявяват подчертана колебливост и нерешителност при вземане на житейски решения, свързани със собственото им семейство и брачен партньор....

Освен това, данните сочат, че 70 % от всички непълнолетни проститутки и 80 % от наркотично зависимите момичета в детството си са били жертва на сексуално насилие от член на семейството.

Според статистическите данни 10-20 % от сексуалните жертви са момчета. Техните реакции на подобно поведение са доста по-различни от тези на момичетата. Те могат да се разпростират от удоволствието, гордостта и раздвоението, до срама, фрустрацията, страхливостта и яростта. Тази противоречивост на чувствата се отнася най-вече до възрастта на половото съзряване, когато специфичното физиологично развитие на момчетата изостря интереса им към сексуалния живот на възрастните и желанието им да изявят своята мъжественост

Как общуваме с децата си?

Общуването е процес на взаимодействие между хората без който нормалното функциониране на семейството е немислимо. В общуване ние прекарваме 7 от всеки 10 минути от нашето време. Ние общуваме с другите хора най-често, за да свършим някаква работа. Като общуваме ние не само споделяме какво сме преживели, но и как се чувстваме, какво мислим и в резултат на това променяме поведението си.

И така чрез общуването ние променяме поведението и себе си – учим нови неща, започваме да мислим по различен начин и това важи в най-голяма степен за детето.

От нас то усвоява основните начини на общуване, чрез общуването с нас най-вече то се изгражда като личност, като човек – развива мисленето си, чувствата си, променя поведението си, усвоява нови и важни за него ценности.

Следователно от това доколко успешно общуваме с него и помежду си/ тъй като то наблюдава и попива постоянно начините, по които общуваме в семейството/ зависи неговото пълноценно развитие.

Какво означава да общуваме добре? Хората, които умеят да общуват добре, се изразяват ясно, **изразяват с точните думи своите чувства.** Например: "Неприятно ми е, че не си си подредил стаята!" Те не крият важна информация от другите, като

признават необходимостта именно другите да знаят достатъчно, за да се чувстват съпричастни. Умеещите да общуват пълноценно бързо уреждат недоразуменията по между си. И най- важното – умеят да **слушат**.

В **процеса на общуване** винаги има **две страни, които си обменят информация**/предават си, казват си нещо/. Следователно, за да е общуването добро тази информация трябва да протича в двете посоки и така ще сме сигурни как това, което сме казали, се възприема от другата страна.

Трябва да изисквате от децата си **обратна информация**, за да сте наясно как са възприели те вашите думи. Всяко общуване, когато само ние говорим, заповядваме, заплашваме и не се интересуваме какво мисли и чувства другата страна и как тя приема думите ни е **едностранно общуване.**

Обратно общуване при което не само говорим, но и внимателно слушаме и споделяме с другата страна как разбираме думите й, какво чувстаме и какво ще направим е доброто, така наречено **двустранно общуване.**

По този начин ние разбираме как се чувства, какво мисли, какво смята да прави детето ни, а и то ще разбира какво смятаме ние за желанията му, постъпките му, как ги възприемаме, как ги оценяваме, как се държим с него. Така двустранното общуване е основа на добрите отношения в семейството. Подобно в училище учителят, който само говори и не се интересува как го възприемат децата, какво те мислят и чувстват е слаб учител.

Друго, което трябва да знаем за общуването, е, че то може да се раздели на вербално /словесно/ и невербално /без думи/. Начинът, по който седим, държим ръцете си, жестовете, мимиката, *движенията*, позата и интонацията представляват езика на нашето тяло. Ако чрез думите предаваме съдържанието на това, което искаме да кажем на другия човек, то чрез разстоянието, движенията, жестовете ние изразяваме отношението си към него или към информацията, която предаваме и получаваме.

Невербалното общуване е значима част от процеса на общуване. Думите преставляват само 7 процента от акта на общуване; интонацията и другите звуци – 38%, а 55 на сто заема невербалният аспект в общуването.

Общуването дава възможност за различни неща и различни отношения между хората:

- **Ритуал на обмен,** какъвто е първоначалният поздрав. Например: “Как си?”, “Аз съм добре, а ти?”, “Добре”. Подобни реплики се казват често, независимо от това как се чувстват страните (участниците в процеса на общуването). Размяната на такива изрази осигурява известна информация и включва минимален личен риск. Това общуване ни позволява да поддържаме минимално равнище на контакт с другите.
- **Предоставяне на информация** – отнася се до даването на фактическа информация, която не изисква лично разкриване. Общуването е полезно, често необходимо, но включва известен риск от страна на даващия информация.
- **Споделяне на идеи** – означава отнасяне на идеите към други хора.
- **Правене на преценки** – включва вземането на решения относно въпроси, които се обсъждат. Това, от своя страна, съдържа по-висок риск. Подобно общуване обикновено се изразява в твърдения от типа: “Мисля, че не отделяме достатъчно време за нашето дете”.
- **Разкриване на ценности** – означава разкриване пред другите на определени ценности: на важните и значими за нас неща, които влияят на нашето мислене.
- **Изразяването на чувства** означава изказ на конкретните чувства, които владеят човек в определен момент. Този аспект на общуването е много рисков от гледна точка на себеразкриването, защото човек дава израз на своите емоции и рискува да бъде отхвърлен от другите. Преимуществото е, че другите могат да бъдат поощрявани да

направят същото. Но такъв аспект е изключително полезен при общуването с децата, защото чувствата са най-краткият път за достигане до детската душа.

Общуването е умение, което зависи от три фактора:

- самочувствието на човека;
- умението да се слуша;
- умението да се предава ясно информация.

Хората с **ниско самочувствие** могат да имат проблеми при провеждането на разговори с останалите, при признаването на грешки или при приемането на критика.

Хората с **високо самочувствие** обикновено имат добри комуникативни способности, тъй като могат да отделят повече внимание на събеседниците си.

Ако оценявате високо себе си като личност, Вие уважавате своите възможности и умения и сте уверен в това, което вършите.

Високото самочувствие обикновено създава вътрешно чувство за сигурност, което се изразява в уверено поведение.

Ясното предаване на информация е изключително важно за качеството на общуването. Когато човек подава информация, която е неясна и непълна, слушателите му ще трябва да загубят време и усилия, докато открият точното значение на подадената информация. Често неточната информация води до скъпо струващи грешки и неразбирателства. Хората, които могат да общуват ефикасно, се научават да предават информацията ясно, просто и цялостно. Човек може да се подсигури, че го разбират, като насърчава слушателите си да задават въпроси относно получената информация.

Слушането е умение, което изисква научаване и упражнение. Подаването на информация няма никаква стойност, ако никой не я слуша и не я разбира. В много случаи от говорещия се изисква да поеме цялата отговорност при осъществяването на комуникацията. Слушателите обаче могат да помогнат на говорещия да предаде по-ясно информацията, като бъдат внимателни и проявяват интерес. Когато слушателите разбират или не разбират информацията, те могат да покажат това на говорещия чрез кимане на глава или съответно показване, че не я разбират.

Въпреки, че рядко отдаваме значение на **езика на тялото,** той е още един от важните начини за осъществяване на комуникацията. Например изражението на лицето може да покаже дали говорещият е сериозен или се шегува. Освен това езикът на тялото може да покаже дали дадените указания са били разбрани.

Общуване, което води до резултат /разбирателство, споразумение/ се нарича е**фективно общуване.**

Ефективно може да бъде както говоренето, така и слушането.

Ефективното слушане /наричано още активно/ е начин на реагиране на говорещия и опит да се разбере какво той казва, чувства, прави. То се изразява чрез:

- **Емпатия –** Поставяне на мястото на другия, разбиране на това какво казва и как се чувства;
- **Невербално поведение –** Показване на разбиране чрез: интонацията на гласа, лицева експресия, жестове, зрителен контакт, поза;
- **Неоценъчно поведение –** Без прекъсване на говорещия, без даване на съвети, без да се говори за подобни чувства, които човек е имал в собствения опит.

Активното слушане е трудно, защото изисква внимание и обективност в ситуации, изпълнени с много мнения и оценки. Затова е необходимо да се овладеят **техниките за активно слушане:**

Подкрепа – Използва се, за да покажем интерес, да окуражим детето да продължи да говори. Трябва да използваме неутрални думи и да избягваме изразяване на съгласие или несъгласия с това, което то споделя. Подкрепата може да се осъществи и без думи и например да завърши с "Можеш ли да ми кажеш нещо повече?".

Изясняване – Чрез него, след получаване на необходимата информация от детето проверяваме собственото разбиране и интерпретации. Задаваме въпроси като: "Как реагира, когато това се случи?".

Перифразиране – Означава повтаряне със свои думи на мислите и идеите, които детето е казало. Например: "Това, което ми каза е…".

Отразяване – То показва, че разбираме чувствата на детето. Изразяваме с думи чувствата, които го вълнуват, и му помагаме да изясни тези чувства. Например: "Изглеждаш разстроен от това".

Обобщение – Представяме основните мисли и чувства на детето така както сме ги разбрали. По този начин даваме на възможност на детето да сподели дали наистина сме разбрали какво е искало да ни каже и как се чвства и да прибави още нещо, ако го е пропуснало. Например: "Струва ми се, че това, което каза е…".

Валидизиране – Признаваме ценността на това, което детето е споделило, на неговите мисли и чувства. Например: "Трябва сигурно да е много трудно да направиш това".

Освен ефективното слушане, голямо значение за взаимното разбиране има и **ефективното говорене.** Най-често при общуването с децата ние използваме т. нар. **"Ти-послание"**. При него ние казваме на другия "Ти си…". То съдържа много често оценка, понякога обвинения. Често "Ти-посланията" критикуват детето, обиждат го, не дават информация и предизвикват единствено неговата защитна реакция и водят до конфликт. Това е така, защото те не са насочени към поведението на детето в конкретната ситуация, а към обобщена оценка на неговата личност. Основната техника на ефективното говорене е **"Аз-послание".** То дава информация на детето за нас, за нашите мисли, чувства и нагласи. При него ние не критикуваме детето, както при "Ти-посланието", а поемаме отговорност и споделяме собствените си чувства и мисли, това, което искаме детето да направи в конкретната ситуация. Чрез "Аз-посланието" се увеличава възможността за сътрудничество и разбирателство. То е магическата формула за ефективно общуване. При него човек говори от свое име:

Аз чувствам… */изразява се емоция/;*

Когато ти… */конкретното поведение на детето/;*

Защото… */влиянието на това поведение върху мен/;*

И бих искал… */ изразява потребност, конкретното поведение в дадения случай/.*

Когато общуваме ефективно с децата, може да контролираме тяхното поведение и да следим за промените в него, тъй като се превръщаме в източник на доверие за тях. Това е така, защото при този вид общуване не само се изисква от децата, те вече не са само обект на контрол и наставления. Сега вече детето се чувства равностоен **партньор** в процеса на общуване, неговото мнение е важно и се зачита, неговите чувства са разбрани от родителите. От друга страна, ние даваме конкретни и ясни изисквания на децата. Те разбират, че имат насреща си приятел, който има същите човешки чувства и проблеми и който е загрижен за тях.

За да бъде общуването ефективно:

Говорете ясно. Представете си, че сте художник, който се опитва да предпази картините си от размазване. Достатъчно е да си спомните, че за да ви разбират, трябва да не бързате толкова много.

Бъдете конкретни при даването на указания. Посочете какво точно ви трябва и след това помогнете на децата си да започнат изпълнението на задачите си**.**

Бъдете постоянни в указанията си. Планирайте внимателно комуникациите си. Предложените задачи за изпълнение трябва да бъдат променяни само по важни причини, които задължително трябва да се упоменат. Промяната на плановете в много

случаи може да се окаже унищожителна в отношенията. Поради това, че е сходна с непостоянството в изискванията, тя трябва да бъде добре изяснена.

Изслушвайте внимателно обратната информация от другите. Предизвикайте дискусия, която ще позволи да разберете чувствата на детето си. Ще спечелите уважението му, ако често го питате как вървят нещата. Това може да предотврати появата на сериозен проблем.

Осъществявайте редовни комуникации. Правете всичко възможно, за да сте достъпен за детето си. То трябва да е убедено, че някой се грижи за проблемите му. Ако то ви има доверие, ще сподели проблема. Важно е също да бъде обнадеждаващо, че ще се справи добре с разрешаването му. Насърчителна дума, потупване по рамото, позитивно отношение, всичко това ще покаже, че сте доволен от него.

Доверието и откритостта са значим елемент в отношенията в семейството. Хората са свикнали да общуват по определени стереотипи, получени и затвърдени предимно в детството. Някои от тях могат да бъдат положителни, но в повечето случаи хората са носители на различни модели на поведение, завещани им от семейството и училището и недостатъчно ефективни в общуването. В живота хората обикновено се страхуват да се саморазкриват /особено пред децата си/, за да не бъдат уязвени.

Нека да поговорим и за **трудностите в общуването, за така наречените дванадесет бариери в общуването или нещата, които трябва да избягваме, за да подобрим отношенията си с децата:**

Първите пречки се отнасят към това как реагираме на даден проблем

Заповедта и даването на поръчения от типа " Престани да се оплакваш!" "Свърши това и това" обикновено нямат добър резултат, защото ние принуждаваме детето да направи нещо без да се интересуваме какво са неговото мнение или желания;

Предупрежденията и заплахите: "Ако не си свършиш работата… в противен случай ще…!" също влияят доста отрицателно на общуването с детето. По този начин ние не водим нормален раговор, а налагаме нашето мнение и обявяваме какви отрицателни последствия ще се случат, ако нещо не бъде направено, както ние искаме. Ние не се съобразяваме с потребностите на детето и дори то да изпълни исканията ни, ще се чувства недоволно и пренебрегнато.

Не трябва и **постоянно да четем конско или морал на детето** "трябва да правиш това и това", "длъжен си ...". Този тип общуване обикновено не носи нищо на детето, /"влиза в едното ухо и излиза през другото"/, не създава убеденост, че наистина трябва да свърши дадено нещо или да се държи по определен начин. Вместо това ние следва да споделяме заедно да търсим необходимото поведение и да обсъждаме защо то би било добро в дадената ситуация.

Не е добър начин и **постоянното даване на съвети или готови решения:** "Добре ще е, ако свършиш тази работа, тогава ще има време за всичко". По-добре е, когато заедно потърсим решение. Детето не само ще чувства нашето доверие и но и ще бъде по-сигурно, защото взетото заедно решение или взетото от него решение с наша помощ ще бъде наистина негово.

Поучаването, логическото аргументиране също не са добри помощници в общуването: "Да видим истината в очите, остава ти само един ден да се подготвиш.".Сигурно това е така, но когато го заявяваме, ние налагаме нашето виждане на детето и не му оставяме свобода за избор. По-добре ще бъде да обсъдим заедно какво то може да направи за този един ден, за да се подготви за даденото изпитание.

Голяма част от бариерите в общуването са свързани и с постоянното изразяване на оценки.

Когато **критикуваме, обвиняваме, осъждаме /**например "Ти просто си мързелив"/, или **лепваме етикет** /"държиш се като дете"/ или постоянно се опитваме **да**

обясняваме и да кажем на детето кое е правилно и добро и кое не / “Просто искаш да се измъкнеш”/, трябва да имаме предвид, че не само налагаме нашето мнение, но и караме детето да започне да оценява себе си в тези отрицателин категории “мързелив, безотговорен, неспособен”. Лошото при тези постоянни оценки, **че те наистина започват да се сбъдват**. Неувереното в себе си дете, което постоянно слуша, че е мързеливо, започва да се отнася по този начин към задачите – в крайна сметка най-важните за него лица – родителите – твърдят това.

Доброто общуване се гради върху **наблягане на положителните страни**, чрез мотивиране на детето да направи нещо повече, да се развива и чрез оказване на подкрепа на неговите усилия.

Не трябва и **да отхвърляме съществуващите проблеми** или да оставяме детето само да се бори с тях. Не са много уместни **постоянни похвали от типа:** “Ще се справиш, ти можеш”. По този начин не само оставяме детето само да се справи с проблема/ а понякога той може да е твърде труден за самостоятелните усилия на едно дете/, но и му даваме сигнал че това прекаленото ни доверяване означава малко интерес и съпричастност към неговите усилия. Същият резултат е налице, когато се отдръпваме или сменяме темата, а детето иска да говорим по даден проблем. Така то остава недоразбрано, неподпомогнато и започва да живее с чувството че най-важните за него хора не се нитересуват достатъчно от него и проблемите му.

Не са много по-добри в подобна ситуация и постоянното **изразяване на съчувствие, утешение, съжаление**: “не си единствен, който има проблеми, аз също ги имах”. Детето трябва да се справя с дадена ситуация, да се утвърди като я реши, а не да го разколебаваме с това , че и ние сме били слаби по математика като по този начин го демотивираме и му казваме да не се бори с трудностите.

Друга може би най-често срещана бариера в общуването е **постоянното подпитване и подслушване.** “Смяташ ли, че е толкова трудно, колко време му отдели?”. Когато го правим наистина често, изразяваменашето желание за силен и постоянен контрол, недоверие в силите на детето, идеята че трябва да научим какво точно е направило, за да му кажем как да се справи. По този начин ние намаляваме възможността за проява на самостоятелност, говорим за дреболии, а не за това което детето постига, за неговите успехи.

Общуването е процес, който изисква партньорство, равнопоставеност, да се интересуваме, да се изслушваме, да си доверяваме, да се разбираме. Колкото по-добре общуваме с детето означава по-добре да развиваме тези отношения.

Ако не успяваме да общуваме по този начин с децата, идват конфликтите.

Конфликтът е един от най-големите проблеми в междучовешките отношения. Той е двулик – може да разваля отношения, но и може да гради отношения. За нас е важно да решаваме конфликтите в семейството своевременно и да го предпазваме от конфликти, защото те наистина могат да го унищожат.

Кой са важните неща, които следва да знаем?

Конфликт идва от латинското conflictus - да ударим заедно – т.е. да се опитаме да решим заедно възникналата ситуация. Не случайно китайците за думата конфликт имат два йероглифа – опасност и възможност. Съществува опасност да влошим отношенията си, но и е налице възможност съвместно да решим ситуацията, да подобрим отношенията си.

Конфликтът е ситуация на съперничество, в която всяка от страните желае да заеме позиция, несъвместима с тази на другата. Хората влизат в конфликт заради **различни интереси, потребности или ценности.**

Нека видим какво е нашето отношение към конфликтната ситуация – в нея ние влизаме с нашите чувства, с нашите възприятия, държим се по определен начин и в

резултат на това конфликтът се влошава или решава. Нагласите и предположенията ни относно другата страна в конфликтната ситуация по-скоро имат тенденцията да се потвърждават. Ако съм настроен с недоверие и не вярвам на децата да се справят сс дадена ситуация, то в отношенията си с тях при нов конфликт ще бъда все по- мнителен и избухлив, а това ще води и до по-чести конфликтни ситуации с тях.

Вярно е и обратното - ако съм доброжелателно настроен към детето и се опитвам да го разбера, дори и при възникващ конфликт ще се запазват шансовете за диалог и за намиране на съвместно решение и това само ще утвърждава моето отношение на добронамереност и убеждението, че така само следва да се решават спорните ситуации.

Така едните нагласи и съпътстващото ги поведение предполагат най- често възникването на конфликт в определени ситуации и неговото усилване, а другият тип - дава възможности конфликтите да бъдат предотвратявани или успешно решавани.

Нека помним, че **конфликтът обикновено се усилва:**

- когато проявяваме открита враждебност или се чувстваме застрашени в конфликтната ситуация;
- когато не разполагаме с достатъчно информация или оценяваме по неточен начин намеренията на другата страна;
- когато се опитваме едностранно да наложим волята си и ценностите и решенията , в които сме убедени;
- когато не отчитаме важни потребности на другата страна;
- когато се опитват да въвлечем в конфликта други хора;
- когато искаме, но не знаем как да постигнем решение;

Конфликтът отслабва:

- когато мислим повече как да решим проблема, а не се обиждаме взаимно;
- когато се опитваме да разберем мотивите и действията на другата страна;
- когато избягваме заплахите и изключваме употребата на сила;
- когато сами без чужда помощ се опитваме да намерим решение;
- когато не се опитваме да наложим нашето мнение и ценности на всяка цена.

Често ни е твърде трудно да определим **защо е възникнал даден конфликт.** Затова и много пъти в конфликтна ситуация сме объркани и един от най-задаваните въпроси е - как така се стигна до всичко това? Често оставяме и този въпрос без отговор, а без определяне причините, довели до конфликта, е невъзможно да се търси подходящо решение. Като се стремим да разберем причините откриваме, че хората си приписват постоянно едни мотиви вместо други, че има причини и причини - едните по-дълбоки и определящи, а другите по-несъществени и че подобно е положението и с конфликтите.

Има конфликти важни, засягащи същността на отношенията ни с децата и такива, заради които често хабим ненужни усилия, незасягащи личностите ни като цяло.

Само след като определим възможните причини за даден конфликт и неговия характер, ще може да решим какво да предприемем.

Когато в основата на конфликта е **взаимно неразбиране**, ще се опитаме да обменим повече информация един за друг, а когато причините са в **различните ценностни системи**, няма да търсим налагане на своята, а ще се стремим да отчетем и уважим различните начини на виждане на ситуацията – децата живеят в друг свят, с други ценности.

Когато обаче конфликтът е породен от **различни интереси,** ще се опитаме да ги споделим взаимно, да потърсим кои могат да бъдат съвместно удовлетворени.

При повечето от конфликтите причините са разнородни. Точно поради това са необходими диалогът, споделянето с другата страна - без тях трудно бихме проникнали

в сложния свят на мотивите, на причините и на нагласите ни към конфликта.

Преди всичко във всяка конфликтна ситуация следва да разграничаваме три страни - **съдържание,** т.е. това заради което страните спорят; **процедура** - начина по който страните спорят и **отношение** - какви са отношенията между страните в процеса на конфликта.

Така и конфликтите могат да бъдат делени на процесуални, на конфликти на отношения и на съдържателни конфликти.

Важното е при всяка ситуация да има съответно равновесие между тези три страни - иначе като цяло проблемите ще останат и решение трудно ще бъде постигнато.

Може да бъде намерено съдържателно решение на даден конфликт с децата, но ако се опитаме да им наложим без да ги питаме нашето решение/ т.е. не спазваме процедури да решаваме проблемите заедно, или пренебрегваме техните чувства за самостоятелност, достойнство/ решението няма да бъде трайно. Факт е, че без добри отношения и взаимодействие между страните, е малко вероятно те да приемат каквито е да и ефективни процедури за решаване на спора и още по-малко да намерят добри, взаимноизгодни решения.

Важно е да може да разграничим и да обсъдим основните **видове поведение в конфликтна ситуация.**

Първият често срещан и най-вече използван родителите е **съперническият стил**. При него ние следваме нашите интереси в конфликта и не отчитаме интересите на детето и използваме, ако счетем за необходимо, сила, за да осъществим нашите решения. При този стил ние може да наложим решението си на конфликта, но то няма да е трайно и настройваме децата срещу нашия стил на поведение в подобни ситуации.

Вторият стил е **отбягващият.** При него , въпреки че виждаме сериозни противоречия /например, по отношение на поведението на детето/ ние се правим, че те не съществуват и оставяме нещата да следват своя ход. Проблемът е, че това не води до решаване на ситуацията и във всеки момент конфликтът може да избухне/ в даден момент детето може да започне да се държи по неодобрявания от нас начин не само към другите, но и към самите нас/. При този стил на поведение ние не удовлеторяваме нашите интереси, но и не се стремим да удовлетворим интересите на детето. Може да използваме този стил, когато ситуацията не е значима, но в повечето случаи прилагането му в отношенията ни с децата , означава , че не желаем да се изправим пред реалните проблеми, не желаем сериозно да обсъдим нашите отношения, да се опитаме да променим дадено неприемливо за нас и опасно за развитието на детето поведение.

Третият стил е **компромисният**. При решаването на даден конфликт ние правим известни отстъпки на децата и ги караме и те да отстъпят по подобен начин. Лошото при този стил е, че всяка от страните печели и губи по нещо и не се постига трайно решение, няма удоветворение, а отношеията и по други проблеми вече започват да се градят по този начин / ” ти печелиш, а какво ще спееля и аз” – “аз губя, а какво си склонен да загубиш и ти”/. Може да зиползваме този стил пир не толкова важни ситуации, за постигане на някакво временно решение, но в никакъв случай като крайна мярка в нашите толкова важни семейни отношения.

Друг вид стил при решаване на конфликт е **приспособяващият** – при него ние пренебрегваме собствените си нитереси, за да задоволим интересите на децата – угаждаме на техните желания, съгласяваме се с тяхното решение на дадена ситуация. В по-дългосрочен план този стил ни лишава от силата на родители и остава децата да растат сами без реален контрол. При него ние нито решаваме конфликтите, нито градим дълготрайни и истински отношения с децата, а като не им се противопоставяме не ги подготвяме за трудностите в живота, където рядко ще срещат подобно поведение.

С други думи, нашата саможертва почти никога не е оправдана. Може да използваме този стил в ситуации, когато виждаме, че сме допуснали грешка и даваме възможност децата да бъдат изслущани и изкажат своето мнение или в случай, че проблемът е много по-важен за децата отколкото за самите нас и когато ние решаваме да се откажем от нещо, за да има мир и добри отношения.

Последният стил е **сътрудничещият** – когато се опитваме заедно да решим проблема и отчитаме интересите на двете страни. Това означава да изследваме задълбочено конфликтната ситуация, на нашите интереси в нея и да потърсим общи решения. Смята се, че в този процес – или така нареченото преговаряне, основано върху интереси, не само най-добре се защитават нтересите на страните и се намира общо решение, но и се развиват отношенията им. Това е моделът за решаване на конфликти при едни дълготрайни отношения, където не искаме да придобиваме едностранно преимущество за сметка на другата страна, да градим семейните отношения и щастие.

Друго важно за нас в конфликта с децата е **умението да го анализираме**. При конфликт следва да неизбежно да си отговаряме на няколко въпроса:

Нека си припомня най-важните неща случили се във връзка с този конфликт?

Какво специално ме засяга в тази конфликтна ситуация?

Защо тази ситуация е важна за мен и за семейството?

Какви са моите позиции, които съм заявил спрямо децата в конфликта?

Какви са моите истински интереси и потребности в тази ситуация?

Кои от моите най-важни ценности или убеждения са засегнати?

Засегнато ли е моето лично достойнство и как?

Същите въпроси следва да зададем и за децата – за техните позиции, интереси, ценности, убеждения, чувства. Важно е да се опитаме да си отговорим как те ни виждат в тази ситуация и какво аз бих искал те да знаят за мен, което ще внесе повече яснота в отношенията ни?

Само ясният отговор на тези въпроси ще ни даде възможност да си изработим мнение за конфликта, да отчетем и да разберем и интересите и позициите на нашите деца и ще ни подготви заедно с тях да се опитаме да решим съвместно конфликтната ситуация.

За решаването на конфликтната ситуция е важно да следваме някои стъпки

Преди всичко да **определим конфликта – как ние го възприемаме, да постигнем съгласие за същността на проблема** "Добре дефинираният проблем и наполовина решен проблем" . Това означава да видим какъв е проблемът и за децата и за нас, и какво е желаното състояние и за двете страни/при положение, че проблемът бъде решен/

На второ място, да а**нализираме на потенциалните причини за възникване на конфликта.** "Аз пазя шест честни мъже. /Те са ме научили на всичко, което знам/; Техните имена са : Какво, Защо , Кога, и Как , Къде и Кой." Нашата цел е да постигнем съгласие защо е възникнал и съществува конфликтът, да съберем максимум информация за причините, да направим списък от причини, да оценим и подредим по важност причините и да ги изследваме.

След като сме определили анализирали конфликта, ние може да се опитаме да **потърсим заедно възможни решения на проблема** и да се опитаме да изясним какво е представлява всяко решение и да го **оценим с избрани от нас критерии** – общ интерес, доброто на детето, реалистичност.

На тази основа вече може да **вземем решение** за избраното от нас предложение, както и да **разработим план за действие** – как то ще бъде осъществено, как ще го спазваме какво ще стане ако някой наруши или не изпълнва взетите решения.

Това е начинът за решаване на конфликтна стуация, при който е важно, че през цялото време работим заедно, изследваме нашите интереси, споделяме важни неща, т.е. не само се опитваме да решаваме проблема си, но и да развиваме нашите отношения в семейството.